

Dr. Nagy László nyá. ezredes, egyetemi docens

Integráció és dezintegráció

Az államok, benne a népcsoportok és az egyes emberek sorsát gyakran alakítják ellentétes fogalompárokban kifejezhető folyamatok. Ilyen például a háború és a béke, az enyhülés és a feszültség. A fogalompárok közé sorolható az integráció és a dezintegráció bonyolult, visszalépésekkel tarkított folyamata is. A szerző a tanulmány első részében négy nemzetközi intézmény – az ENSZ, a NATO, az EU és az EBESZ – példáján mutatja be az integrálódás folyamatát; a második részben a hidegháborút követő, az utóbbi tíz év nemzetközi eseményeit is felidéző példák sorával azokat – a dezintegráció irányába ható – folyamatokat, jelenségeket vázolja fel, amelyek destabilizáló hatással járnak és ezért veszélyt jelentenek a nemzetközi biztonságra.

Kulcsszavak: Integráció, dezintegráció, nemzetközi intézmények, Európa

Integration and dezintegration

The history of the states including the national groups and individuals often is formed by processes expressed in contraversal abstraction-pairs, such as war and peace, detente and tension. We can name in these abstraction-pairs the complicated process of integration and dezintegration too. In the first part of the study the author shows the process of ointegration ont he examples of four international institutions (the UN, the NATO, the EU and the OSCE). Int he second part he describes the processes during the post-cold-war period and the latest decade, moving int he direction of dezintegration, having destabilizing effect and threatening the international security.

Keyword: Integration, dezintegration, international institutions, Europe

A szuverén államok létrejöhetnek egy népcsoport önszerveződésének eredményeképpen, de létrejöhetnek egy birodalom felbomlása útján is. Az egyik integrálódás, a másik az ezzel ellentétes jelenség. *Az integráció és a dezintegráció ugyanazon érem két oldala, egymástól elválaszthatatlan iker-folyamatok.* Egy-egy időszakban és egy földrajzi térségben az egyik vagy a másik válhat dominálóvá, meghatározóvá, természetesen az „ikertestvére” rovására. Mindkét jelenségnek vannak kétségbevonhatatlan biztonságpolitikai összefüggései.

Európa második világháború utáni történelme kiváló példákat szolgáltat mindkét folyamatra, de természetesen a világ más tájain is célszerű körülnéznünk. Viszont ugyanakkor célszerű egyfajta határvonalat is meghúzni: gyakorlatilag jelen tanulmányban figyelmen kívül hagyom a nagy, háborús koalíciók kialakulását, illetve a háborúk közvetlen eredményeként bekövetkező markáns változásokat. Ezek ugyanis olyan kivételes körülmények hatására jönnek létre, amelyek nem alkalmasak az integrációs vagy

éppen dezintegrációs folyamatok gyökereinek elemzésére, törvényszerűségek meghatározására. Ilyen okok miatt nem foglalkozom részletesen az egyik legmarkánsabb dezintegrációs jelenséggel, a gyarmatbirodalmaknak a második világháborút követő felbomlásával.

Az integráció

Az integráció folyamata rendkívül tarka képet mutat. Jelen tanulmány elsősorban a *biztonsággal* kapcsolatba hozható intézményeket kívánja áttekinteni, és nem foglalkozik a kulturális, egészségügyi, tudományos, sportra szakosodott stb. szervezetekkel (talán az Európa Tanács említésén kívül). Még így is rendkívül széles a skála, hiszen az elemzés tárgyát képezik globális és regionális nemzetközi intézmények, védelmi szövetségek, államközi szerveződések és úgynevezett nem-kormányzati szervezetek. Ráadásul maga a biztonság fogalma is vizsgálható szűkebb (elsősorban katonai) illetve tágabb értelmezésben.

*Konkrétan négy nemzetközi intézmény példáján kívánom bemutatni az integrálódás folyamatát, részletesebben kitérve történetük egyes lépéseire, mozzanataira. Ezek a szervezetek: az ENSZ, a NATO, az Európai Unió és az EBESZ (Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet). Mind a négy szervezet saját tevékenységi körén belül alapvető jelentőségű kérdésként foglalkozik a biztonság megfelelő aspektusaival. Az Egyesült Nemzetek Szervezetét a *kollektív biztonság*, az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét a *kollektív védelem*, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetet a *kooperatív biztonság* intézményeként szokás aposztrofálni, az Európai Unió pedig a biztonság komplex, sokoldalú értelmezésének szellemében fejt ki tevékenységét. Kezdjük az elemzést az egyik legnagyobb nemzetközi intézmény, az Egyesült Nemzetek Szervezete rövid áttekintésével, habár az ENSZ egyáltalán nem Európa-specifikus szerveződés.*

Az Egyesült Nemzetek Szervezete

Az ENSZ megalapítására 52 alapító tagország közreműködésével – többéves konkrét előkészítő munka után és a korábbi nemzetközi tapasztalatok figyelembe vételével – 1945 októberében került sor. A második világháborúban vesztes államok csak jóval később kerültek a világszervezet tagjainak sorába, Magyarország például 1955-ben, a két Németország pedig – nagyobbbrészt éppen a kettéosztottság okán – még később, a hetvenes évek elején (lásd 1. sz. táblázat).

Jelenleg az Egyesült Nemzetek Szervezetének körülbelül kétszáz tagállama van, a milliárdos lakosságú Kínai Népköztársaságtól és Indiától a

Csendes-óceáni szigetvilágban található, néhány tízezres lélekszámú Tuvaluig vagy Nauruig.

Nevére rácsafolva az ENSZ-ben nem a nemzetek, hanem a *szuverén államok* képviselői ülnek, így fordulhat elő, hogy a nem államalkotó népet/nemzeteket (például a később még említendő kurdokat) senki nem képviseli.

Az ENSZ Alapokmányát 1945 óta háromszor módosították, a változások közül a leglényegesebb, hogy a hatvanas évek elején a *Biztonsági Tanács* létszámát 11-ről 15-re emelték. A BT tagjai közül öten (az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország, a Kínai Népköztársaság, Oroszország)¹ állandó és vétójoggal rendelkező tagok, a többiek két-két évig töltik be a BT-tagságot úgy, hogy évenként öt ország helyett újakat választ a közgyűlés.

Az ENSZ-et megálmodói a legjelentősebb biztonságpolitikai szervezetnek szánták, amelynek rendeltetése a kollektív biztonság biztosítása volt. Pontosabban inkább csak lett volna, hiszen az ismert okok (a hidegháborús biztonságpolitikai struktúra konfrontatív jellege) miatt képtelennek bizonyult alapvető funkcióinak ellátására. A *Biztonsági Tanács* öt állandó, vétójoggal rendelkező tagja között olyan egyértelmű volt az érdekek ütközése, hogy az szinte minden konkrét esetben megakadályozta az eredményes működést, az előremutató, egységes állásfoglalást.

Közbevetőleg meg kell jegyeznünk, hogy a *kollektív biztonság* intézményeként az ENSZ hordozott bizonyos sajátosságokat. Mint globális szervezet a tagállamai közötti viszonyok kezelésére „vállalkozott”, vagyis az esetleg felmerülő súrlódások, viszályok megszüntetését tekintette elsődleges feladatának. Ellenséggéppel nem rendelkezett, hiszen elvileg minden állam a „kerítésen belül” volt. Ebből fakadt tulajdonképpen a második sajátosság is: az ENSZ *reagáló*, az eseményeket követő szervezetként jött létre. Ha nem jelentkezett semmi probléma a biztonság vonatkozásában (ilyen ideális eset persze vajmi ritkán fordult elő), az ENSZ-nek e téren nem kellett cselekednie. Ha valahol a világban feszültségek, súrlódások, válságok ütötték fel a fejüket, az ENSZ-nek megfelelő eszközökkel intézkednie kellett, végső soron közbe kellett avatkoznia.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete eléggé cselekvőképtelennek bizonyult a hidegháború során előtte tornyosuló feladatok megoldásában, a válsághelyzetek kezelésében. Az egyetlen kivételesnek tekinthető terület a

¹ Jelen tanulmány további részében az Egyesült Királyság helyett a „közérthetőbb”, bár pontatlanabb Nagy-Britannia kifejezést használom

klasszikus *békefenntartás* kérdése, e téren a hidegháború idején az ENSZ tizenhárom misszióban vállalt szerepet. A dolog fonákja, hogy egy ilyen misszióhoz előbb valóban létre kellett jönnie az ENSZ által azután *fenn tartható* békének.

A fordulópontot az ENSZ biztonságpolitikai szerepvállalásában az 1990-es *Öböl-válság* hozta meg. Mint ismeretes, az Irak szempontjából eléggé balul sikerült első Öböl-háború (Irak és Irán között, 1980-tól 1988-ig) után a bagdadi vezetés új irányban próbálta kiköszörülni a csorbát, és 1990 augusztusában lerohanta és annektálta Kuvaitot. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa ritka egységben foglalt állást az agresszió kapcsán: nyilvánvalóvá tette, hogy a *nemzetek közössége* nem hajlandó elfogadni egyik tagországának megtámadását és bekebelezését, és minden eszközzel kész a megtámadott ország segítségére sietni (a kollektív biztonság elvének szellemében).² A határozatot egyaránt megszavazta az Egyesült Államok és a Szovjetunió.

A határozat végrehajtása a „Sivatagi Vihar” fedőnevű hadművelet keretében történt meg 1991 elején. Az ENSZ felkérésére, mintegy harminc ország közvetlen részvételével létrehozott, az Egyesült Államok által dominált, amerikai tábornok által vezetett nemzetközi katonai kontingens intenzív légi előkészítés után, néhány napos szárazföldi hadművelet keretében szétzúzta az iraki haderőt és felszabadította Kuvaitot, helyreállítva annak szuverenitását.

Az agresszor ellen vívott háború egyik legérdekesebb sajátossága, hogy abban együtt vettek részt a *NATO* és az akkor még létező *Varsói Szerződés* tagországainak katonai kontingensei (köztük egy magyar egészségügyi alegység). Soha ezt megelőzően nem fordult elő, hogy a két szembenálló katonai tömb országai, fegyveres erői egyazon oldalon vettek volna részt egy katonai konfliktusban, a későbbiekben pedig ez már nem is következhetett be, mivel a Varsói Szerződés megszűnt létezni.³

Az Irak elleni, második Öböl-háborúnak is nevezett hadműveletben elért siker rendkívüli mértékben megnövelte az ENSZ tekintélyét és az *igényt* szerepvállalására a nemzetközi konfliktusok rendezésében. Sajnos, a következőkben inkább kudarcok jellemezték ezt a szerepvállalást, mindezekelőtt Szomáliában, majd igen hangsúlyosan a jugoszláv válságsorozat időszakában. A megnövekedett igény tükröződött az Egyesült Nemzetek Szervezete akkori főtitkárának, Butrosz Ghalinak 1992-ben publikált ta-

² A nemzetek közösségének fogalma tulajdonképpen az egymással kölcsönös kapcsolatban álló, független (azaz jogilag egymásnak alá nem vetett) országok (államok) együttesét jelenti (Nemzetközi jog, szerk. Herczegh Géza, egyetemi tankönyv, Tankönyvkiadó, Budapest, 1989)

³ A Varsói Szerződés 1991 nyarán szűnt meg azáltal, hogy a Politikai Tanácskozó Testület feloszlatta önmagát.

nulmányában, amely *Békeprogram*⁴ címmel jelent meg. Ebben az anyagban a főtitkár olyan fogalmakat vezetett be, amelyek nagymértékben kiszélesítették a klasszikus békefenntartás tevékenységi körét: a megelőző diplomácia, a béketeremtés és a békeépítés fogalmait. Lényegében ezzel (vagy ennek bázisán) megszületett az ún. második generációs békeműveletek kategóriája.

Az alkalmazkodás eddigi viszonylagos sikere ellenére a korábbinál komolyabb formában merül fel az ENSZ radikális *megújításának* problémája. Mindenekelőtt leszögezhető: a jövőben súlyos következmények nélkül nem viselhető el döntéshozatalának nehézkessége. Másrészt viszont megoldást kell találni arra a kérdésre, hogy mennyire tartható fenn az az anakronisztikus helyzet, amelyben öt állam kivételes jogokkal van felruházva.

Köztudott, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének korszerűsítése régóta foglalkoztatja az illetékes fórumokat. Mind gyakrabban fogalmazódik meg, hogy a Biztonsági Tanács mai struktúrája és működési mechanizmusa (amely nem is a hidegháborús, hanem az 1945-ös állapotokat, erőviszonyokat és nézeteket tükrözi) már *nem felel meg* a mai kor kihívásainak. Az akkori főtitkár, Butrosz Ghali kezdeményezésére már 1993-ban létrehoztak egy munkacsoportot, hogy állítson össze javaslatot a BT létszámának növelésére, a tagállamok képviseleti rendszerének javítására. Sajnos mindmáig nem született épkézláb javaslat.

Ha konkrét javaslat nem is, elképzelések azért születtek. Ezek szinte kivétel nélkül tartalmazzák azt a változtatási javaslatot, hogy a világ jelenlegi két gazdasági hatalma, *Németország* és *Japán* (éppen gazdaságuk által biztosított befolyásuk okán) kapjanak helyet az állandó tagok között. Ez a lépés egyfajta igazságtétel is lenne, hiszen az említett két állam 1945-ben romokban heverő, megszálló csapatok által ellenőrzött, vesztes országgént maradt ki mindenfajta hatalmi osztozkodásból, azóta viszont többé-kevésbé példamutató demokráciákként vívtak ki maguknak elismerést. Ugyanakkor a jelenlegi öt állandó tag még ma is féltékenyen őrzi azt a kivételezett helyzetét, amelyet annak idején „kiharcoltak” maguknak, és nem szívesen bővítenék a kört.⁵

Másrészt viszont a két említett állam bevonása – bármilyen állandó vagy majdnem állandó státusszal – a Biztonsági Tanácsba tovább torzítaná

⁴ Angolul Peace Agenda

⁵ Az is egy érdekes szempont, hogy a jelenlegi állandó tagok mindegyike globális atomhatalom, stratégiai csapásmérő kapacitással, amilyennel senki más nem rendelkezik rajtuk kívül (India és Pakisztán „csupán” regionális atomhatalmak)

az északi félteke, a legfejlettebb országok, végső soron a nyugati kultúrkör javára a már most is rendkívül aránytalan képviseleti rendszert, hiszen az ENSZ tagjainak jelentős hányadát adó kontinensek (Afrika és Latin-Amerika) továbbra sem képviseltetnék magukat ebben az elit klubban. A rotációs alapon bekerülő nem állandó tagok számának jelentős emelésével ez korrigálható lenne, de ez esetben nagyon megnehezülne a döntések előkészítése és elfogadása. A néhány javaslatban konkrétan szereplő megoldás arra vonatkozik, hogy a két említett kontinens is küldhessen egy-egy képviselőt az állandó tagok közé, jelöltek lehetnének – ebben az esetben népeségük okán – *Nigéria* illetve *Brazília*.

Ez ellen azonban vélhetően nem csupán a jelenlegi állandó tagok, továbbá Németország és Japán, nem csupán a két kontinens további országai, hanem például Ázsia mint a legnépesebb kontinens is élénken tiltakozna, és ezen belül elsősorban *India*: a maga bő egymilliárd lakosával joggal igényelne hasonló elbírálást. India bevonása ellen természetesen azonnal protestálna *Pakisztán*, vagy igényelné saját tagságát is.

Fentiek alapján bizony érthető, miért nem született konkrét javaslat: a helyzet szinte megoldhatatlan, bármilyen módosítás lavinaszerűen további korrekciós igényeket vonna maga után.

Az ENSZ megújulásának rendkívül fontos összetevőjeként kell megemlítenünk azt a fokozatosan kialakuló *munkamegosztást*, amely ezen szervezet és más nemzetközi intézmények (mindenekelőtt a NATO) között jött létre a kilencvenes években, és amelyet a jugoszláv válságsorozat kapcsán lehetne részletesebben elemezni.⁶ Ha már a NATO-ról esett szó, az integráció keretében feltétlenül említést kell tennünk a *katonai szövetségekről*, amelyekből a második világháborút követően jónéhány alakult. A NATO-n (1949) és az ellenpólusként megalakult Varsói Szerződésen (1955) kívül e sorba tartozik az ANZUS (1951, Ausztrália, Új-Zéland és az Egyesült Államok védelmi szerződése), a SEATO (1954, Ausztrália, az Egyesült Államok, Franciaország, a Fülöp-szigetek, Nagy-Britannia, Pakisztán, Thaiföld és Új-Zéland), az 1959-ben, Irak kilépése után CENTO névre átkeresztelt Bagdadi Paktum (1955), de még az Amerikai Államok Szervezete (OAS, 1948) is. Az Egyesült Államok ugyanis tömbök egész sorát hozta létre a „feltartóztatás” politikájának és doktrínájának megvalósítása érdekében.⁷ A hetvenes évek elejére az Egyesült Államok 30 országban több mint egymillió katonát állomásoztatott, négy regionális védelmi szövetségnek volt a tagja és egy ötödiknek aktív részvevője, kölcsönös védelmi szer-

⁶ Ilyen elemzés azonban meghaladná jelen tanulmány kereteit

⁷ Lásd részletesebben (többek között): Bognár Károly, Hajma Lajos: A hidegháború magyar szemmel (ZMNE egyetemi jegyzet, Budapest, 2001)

ződést kötött 42 állammal, csaknem 100 országnak nyújtott katonai vagy gazdasági segítséget.⁸

A kollektív védelem intézményei között feltétlenül meg kell említenünk az 1954-ben megalakított *Nyugat-európai Uniót*.⁹ A hét állam, Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Nagy-Britannia, az NSZK és Olaszország által életre hívott szervezet gyakorlatilag 2002-ig létezett, az utolsó években kifejezetten kettős szerepkörben: mint az Európai Unió védelmi dimenziója és a NATO európai pillére. Funkcióit fokozatosan, 2002-től pedig teljes mértékben átvette az Európai Unió.

A felsorolt védelmi szervezetek közül jelenleg – és európai szemzőgből – csak a NATO érdemel figyelmet, a másik két kimondottan európai intézmény (a NYEU és a Varsói Szerződés) különböző történelmi okok miatt ma már nem létezik.

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete, a NATO¹⁰

Az Észak-atlanti Szövetség létrejött a második világháború után és a kibontakozó hidegháborús körülmények között tulajdonképpen *törvény-szerű* volt. A nyugat-európai országok amerikai segítség nélkül nem lettek volna képesek eredményesen szembeszállni egy vélt vagy valós szovjet katonai fenyegetéssel, az Egyesült Államok pedig alkalmat és indokot keresett az európai katonai jelenlétre a Szovjetunió érdekszférájának kibővítésével szemben. A két törekvés egybeesése eredményezte, hogy 1949-ben megalakult az Észak-atlanti Szerződés Szervezete.¹¹

A NATO az évek során, három lépcsőben több új tagot is fölvelt tagjainak sorába: 1952-ben Görög- és Törökországot, 1955-ben a Német Szövetségi Köztársaságot, 1982-ben pedig Spanyolországot. A 16-tagúra bővült szervezet 1990-ben újabb területi nyereségre tett szert a német újraegyesítéssel, a Német Demokratikus Köztársaság beolvadásával az NSZK-ba és ezzel együtt a NATO-ba, miközben a taglétszám változatlan maradt (ezt félkomolyan három- és feledik kibővítésnek nevezzük). Gorbacsov szovjet elnöknek már nem voltak eszközei annak a javaslatnak az érdemi alátámasztására, hogy az egyesült Németország maradjon a katonai tömbökön kívül.

⁸ Kennedy, Paul: A nagyhatalmak tündöklése és bukása (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 365. oldal)

⁹ NYEU, angolul Western European Union, WEU

¹⁰ North Atlantic Treaty Organisation, Észak-atlanti Szerződés Szervezete, de elterjedtebb az Észak-atlanti Szövetség elnevezés

¹¹ A tizenkét alapító tagállam: Belgium, Dánia, az Egyesült Államok, Franciaország, Hollandia, Izland, Kanada, Luxemburg, Nagy-Britannia, Norvégia, Olaszország és Portugália.

1999-ben a Szövetség megkezdte (vagy inkább tovább folytatta) keleti irányú bővülését, amikor felvette tagjai közé Cseh-, Lengyel- és Magyarországot. 2004-ben újabb hét ország vált NATO-taggá, éspedig Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia és Szlovénia. Végül 2009-ben újabb két ország csatlakozott a Szövetséghez Albánia és Horvátország „személyében”. Ezzel a NATO taglétszáma 28-ra emelkedett (lásd az 2. sz. táblázatot).

Ha a NATO történetét átfogóan vizsgáljuk, arra a megállapításra juthatunk, hogy a hidegháború időszakában a Szövetség alapvető paraméterei nem változtak lényegesen. Természetesen voltak jelentős mozzanatok, mint például Franciaország kivonulása az integrált katonai szervezetből és a NATO intézményeinek „kiutasítása” az országból (1966), vagy a Harmel-jelentés elfogadása (1967). Alapvetően azonban a Szövetség folyamatosan hatékony kollektív védelmi szervezatként működött, egy átfogó összecsapásra készült a szembenálló katonai tömbbel, és minden rész kérdést ennek a fő célnak rendelt alá. Így válik érthetővé többek között, hogy átvette az Egyesült Államok hivatalos katonai stratégiáit, először a tömeges megtorlás, majd a rugalmas reagálás stratégiáját.

A hidegháború után viszont *minőségi változások* következtek be a NATO életében, amilyen például a volt VSZ-tagországok felvétele a tagok sorába. *Tekintsük át röviden a legfontosabb mozzanatokot.*

1991 novemberében, a római csúcstalálkozón – a rugalmas reagálást felváltó stratégiai koncepcióban – a Szövetségnek a kollektív védelemmel egyenértékű feladatként megfogalmazták a *válságkezelést*.¹² Hasonlóan alapvető szemléletváltozást jelent az is, hogy ugyanabban a stratégiai koncepcióban egy másik vonatkozásban is kibővítették a NATO profilját: a kollektív védelem feltételeinek biztosítása és a tagállamok közötti sokoldalú együttműködés mellett a Szövetség harmadik lényegi tevékenységi körként fogalmazták meg a *partneri viszony* kialakítását a volt szocialista országokkal, a volt ellenséggel.

A NATO viharos fejlődésen ment át a kilencvenes években. Fontos lépcsőfoka ennek a fejlődésnek az 1992-ben hozott határozat, miszerint a Szövetség *felajánlja* az ENSZ-nek, hogy saját eszközeivel és saját eljárás-módjának megfelelően hajlandó érvényt szerezni az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa határozatainak. Köztudott, hogy erre a lépésre a jugoszláv válság, konkrétan a boszniai belháború fellángolásának időszakában került sor, amikor az ENSZ egyértelműen képtelennek bizonyult megtalálni

¹² Lásd a NATO Rómában elfogadott stratégiai koncepcióját, amelyet 1999 áprilisában váltott fel a washingtoni NATO-csúcson elfogadott (új) stratégiai koncepció

a válság kezeléséhez szükséges eszközöket. Lassan formálódni kezdett egy sajátos *munkamegosztás*: az ENSZ – a rendelkezésére álló felhatalmazás, mandátum birtokában – meghozta a szükségesnek látszó határozatokat, majd felkérte a NATO-t, hogy kényszerítse ki a határozatok betartását, végrehajtását. A NATO által ennek megfelelően felvállalt feladatok közé tartozott például az embargó (mindenekelőtt a fegyverszállítási tilalom) betartásának ellenőrzése majd később betartatása, a Bosznia légterében ugyancsak az ENSZ által elrendelt repülési tilalom betartásának ellenőrzése majd később kikényszerítése.¹³

Sajnálatos módon nem minden felvállalt feladatnak tudott a Szövetség eleget tenni. Az ENSZ által *védett enklávék*nak nyilvánított muzulmán többségű városokat a szerb-jugoszláv szabadcsapatok egymás után lerohanták, az ENSZ kéksisakos katonáinak ugyanakkor a NATO – a közös egyetértéssel kialakított, de rendkívül nehézkes döntési mechanizmus miatt – nem tudott tényleges katonai támogatást nyújtani.¹⁴

A leghatékonyabb formában egyébként akkor működött együtt a két szervezet, amikor – 1995 augusztusában – a Szövetség intenzív bombázásokkal állította meg a szerbek aktuális offenzíváját, rákényszerítve egyidejűleg a szerb felet a korábban mindig elutasított békemegállapodás elfogadására (ez volt az 1995 novemberében aláírt *Dayton-i megállapodás*, amely véget vetett a harccselekményeknek a sokat szenvedett Boszniában).

1994-ben, a brüsszeli csúcstalálkozón a tagállamok meghirdették a „*Partnerség a békéért*” programot, amely rövid idő alatt a Szövetség tagállamai és a kívülálló országok közötti katonai együttműködés hatékony, eredményes formájának bizonyult. Ebben a keretben az egyik leglátványosabb akciónak a boszniai belháború katonai szakaszát lezáró *IFOR/SFOR misszió* bizonyult.¹⁵

1995-től felgyorsult a partnerországok egy részének a Szövetségbe történő meghívásával kapcsolatos előkészítő munkálatok üteme, ez év szeptemberében jelent meg a *Tanulmány a NATO kibővítéséről*. Ez az elemzés nem adott ugyan választ arra a kérdésre, hogy mely országokat és mikor fogják felvenni a tagállamok sorába, de a kérdés nem maradt sokáig nyitott: 1997 júliusában, a *madridi csúcstalálkozón* három ország kapott meghívót, Cseh-, Lengyel- és Magyarország. A korábbi VSZ-tagállamok meghívása a Szövetségbe a legjobb bizonyíték a NATO megújulására,

¹³ Konkrétan a repülési tilalmat megszegő négy jugoszláv harci gép lelövésével

¹⁴ Szomorú példája ennek a tehetetlenségnek az 1995 júliusában Szrebrenicában bekövetkezett vérengzés, amelynek során a szerbek mintegy hétezer muzulmán férfit mészároltak le.

¹⁵ A békepartnerségi program kibontása meghaladja jelen tanulmány kereteit

adaptálódására a megváltozott külső körülményekhez, ugyanakkor új irány az integráció terén.

A további fejlődés útján fontos esemény volt a washingtoni csúcstalálkozó (1999 áprilisában), amely megújította a stratégiai koncepciót, továbbá elfogadta az új feladatok hatékonyabb megoldását szolgáló *Védelmi képességek kezdeményezést*. A csúcstalálkozó hitet tett a Szövetség nyitott jellege mellett, kilátásba helyezve további kelet-európai országok meghívását a tagok sorába.

A tényleges bővítési lépésre, hét ország meghívására a 2002 novemberében Prágában tartott csúcstalálkozón került sor. Ugyanezen a csúcstalálkozón határozatot fogadtak el (pontosabban fogadtunk el) a stratégiai főparancsnokságok gyökeres átalakításáról: működésük alapjává a területi elv helyett a *funkcionális elv* vált. Az európai főparancsnokság bázisán rövidesen megalakult a Szövetséges Műveleti Parancsnokság, az észak-amerikai vagy atlanti főparancsnokság bázisán pedig a Szövetséges Átalakítási Parancsnokság.¹⁶ És végül Prágában határozat született az új típusú, 20-21 ezer főre tervezett *reagáló erők* létrehozásáról, amelyek a világ bármely részén bevetethetők.¹⁷

Más, a téma szempontjából kevésbé jelentős találkozók után, 2009-ben került sor Bukarestben egy újabb jelentős csúcstalálkozóra, amelyen bejelentették Franciaország végleges visszatérését a Szövetség integrált katonai szervezetébe. Ugyanitt került sor Albánia és Horvátország felvételére a tagok sorába.

A NATO az elmúlt két évtized során a kapcsolódás sokféle formáját alakította ki a tényleges tagság intézménye mellett, mintegy az integráció lépcsőfokaiként. Ilyenek voltak: részvétel az 1991-ben megalakult Északatlanti Együtműködési Tanács majd 1997-től az Euro-atlanti Partnerségi Tanács munkájában, bekapcsolódás a Partnerség a békéért programba és a Tagsági Akcióterv programjába.¹⁸ És ebbe a sorba tartozik az Oroszországgal 1997-ben aláírt stratégiai együttműködési megállapodás, valamint az Ukrajnával ugyanabban az évben aláírt együttműködési szándéknyilatkozat is, amelyek alapján orosz-atlanti illetve ukrán-atlanti tanács kezdte meg a működését.¹⁹

¹⁶ Angolul Allied Command Operations és Allied Command Transformation

¹⁷ NATO Response Forces, NRF. Létrehozásuk a Szövetség logikus lépése volt az Egyesült Államokat 2001. szeptember 11-én ért terrortámadásra

¹⁸ Sorrendben North Atlantic Cooperation Council, NACC illetve Euro-atlantic Partnership Council, EAPC, továbbá Partnership for Peace, PfP illetve Membership Action Plan, MAP

¹⁹ A Szövetségnek Oroszországgal illetve Ukrajnával alakuló kapcsolatai és azok elemzése külön tanulmányt igényelne

Az Európai Unió

A hidegháborús tömbösödés nemcsak a katonai-politikai térképeket rajzolta kétszínűre, hanem a gazdasági háttérrel is. Már az 1947-ben meghirdetett Marshall-terv is az egyértelmű megosztottság jegyében kezdte meg működését, majd a Kelet és a Nyugat kialakította a maga gazdasági-politikai tömbjeit, a *Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát* (KGST, 1949) illetve – bizonyos előzmények után, ilyen volt például az 1951-es születésű Szén- és Acélközösség (Montánunió) – az *Európai Gazdasági Közösséget* (EGK, 1957).²⁰ A nyugati oldalon az EGK nem bizonyult egyeduralkodónak, minthogy mellette sokáig létezett riválisa, az Európa Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) is.²¹

A nyugat-európai gazdasági integráció kezdeteinek egy másik meghatározó intézménye az ún. Európai Atomközösség volt, amelyet közkeletűen Euratomként emlegettek (a megalakítás éve 1957). Az integráció kibontakozásának döntő lépéseként mégis az ugyancsak 1957-ben elfogadott *római szerződést* tartjuk, amellyel létrejött a Közös Piacként is ismert Európai Gazdasági Közösség (EGK). Az induláskor az EGK-nak hat tagországa volt, és közülük feltűnően hiányzott Nagy-Britannia.²²

Az EGK alapító tagjai: Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország, Olaszország,

Kibővítési lépések a hidegháború éveiben:

- 1973: Dánia, Írország, Nagy-Britannia
- 1981: Görögország
- 1986: Portugália, Spanyolország (lásd 1. sz. táblázat).

A következő fontos lépést a három önálló intézmény (a Montánunió, az Euratom és a Közös Piac) 1967-es összevonása jelentette egyetlen szervezetté, amely a szemléletes *Európai Közösségek* (EK) nevet kapta. Az erre vonatkozó szerződést is Rómában írták alá.²³

²⁰ Angolul European Economic Community, EEC

²¹ Az EFTA – European Free Trade Association – tulajdonképpen ma is létezik, de súlya és jelentősége aránytalanul lecsökkent. Tagjai: Izland, Lichtenstein, Norvégia és Svájc. Közülük Izland a legutóbbi időben kifejezte készségét a csatlakozásra az Európai Unióhoz, és ez nem kizárt Norvégia esetében sem.

²² Nagy-Britannia akkor még néhány más észak-európai országgal együtt az EGK-val szemben rivális EFTA tagjaként szerepelt.

²³ Klasszikus értelemben ezt szokás Római Szerződésnek titulálni. Az EK angolul European Communities, EC

Végül pedig – a többi, egyébként fontos fejlődési fokozat mellőzésével – eljutottunk a *maastrichti szerződésig*, amelynek hivatalos elnevezése Szerződés az Európai Unióról (1991, hatályba lépett 1993). Ebben a dokumentumban az EK 12 tagállama rendkívül bátor és távlatos célkitűzést fogalmazott meg a következők szerint: „Az Unió és tagállamai közös kül- és biztonságpolitikát határoznak meg és hajtanak végre.” Még ennél is merészebb azonban a fogalom kibontásának egyik vetülete: „A közös kül- és biztonságpolitikának magába kell foglalnia valamennyi, az Unió biztonságát érintő kérdést, beleértve a közös védelmi politika formálását, amely idővel közös védelemhez vezethet.”

Érdeemes egy kicsit belegondolnunk: tizenkét nyugat-európai ország közös politikai irányvonal kialakítását vállalta fel olyan kérdésekben, amelyek korábban abszolút mértékben a szuverén döntéshozás kategóriájába tartoztak. Más szóval a tagállamok (elvileg) „beadták a közösbe” szuverenitásuknak egy igen jelentős szeletét, nemcsak a külpolitikát, hanem a biztonságpolitikát is, és nemcsak a biztonságpolitikát, hanem – perspektívában – a közös védelmet is. Őszintén szólva én nem azon csodálkozom, hogy a mai napig csak mérsékelt előrehaladás tapasztalható ezen a téren, hanem azon, hogy a résztvevők egyáltalán meg merték fogalmazni ezeket a távlatos elképzeléseket.

Figyelemre méltó mozzanat, hogy a szerződés választ ad a „hogyan” kérdésre is, mégpedig igen kategórikus formában: „Az Unió kötelezi a Nyugat-európai Uniót – amely az Unió fejlődésének integráns része – az Unió védelmi hatású döntéseinek, akcióinak kidolgozására és végrehajtására.” Tulajdonképpen az Unió (mármint az Európai Unió) feladatot szab a NYEU-nak, egy másik, alapvetően független nemzetközi szervezetnek – igaz persze, hogy a NYEU minden tagja egyidejűleg tagja az Európai Közösségeknek is. Mindenesetre a szerződést aláírók tényként kezelik, hogy a NYEU az EK fejlődésének integráns része, vagyis megelőlegezik azt a későbbi lépést, amellyel a Nyugat-európai Unió beolvad az EU struktúrájába.

Előbb azonban mind a 12 tagállamban ratifikálni kellett a maastrichti szerződést. Az eljárás egyedül a „renitens” Dániában jelentett gondot: az első népszavazás elutasította a szerződést, és csak egy *megismételt referendum* hozta meg a többiek által is kívánt eredményt. Így aztán a Közösségek csak 1993 elején alakultak át Unióvá.

Megjegyzendő, hogy a maastrichti szerződés – hasonlóan más integrációs dokumentumokhoz – külön cikkelyben szabályozza a NATO-hoz fűződő kapcsolatokat: „Az Unió által követett politika nem befolyásolhatja az egyes tagállamok biztonság- és védelmi politikájának sajátosságait, tisz-

teletben kell tartania az egyes tagállamok NATO-ban vállalt kötelezettségeit, illetve összhangban kell lennie a NATO keretében kialakított közös védelmi és biztonságpolitikával.”

1995-ben az Európai Unióhoz csatlakozott három klasszikusan semleges ország: Ausztria, Finnország és Svédország. Ez a lépés tulajdonképpen a *semlegesség* újfajta értelmezését, a tömbök között álló hagyományos semlegesség feladását tükrözte.

2004-ben az EU egyszerre tíz új országot vett fel tagjainak sorába: a balti államokat, a „visegrádi négyek” néven ismert csoportot, Szlovéniát, Ciprust és Máltát. Két évvel később csatlakozhatott az Európai Unióhoz Bulgária és Románia (lásd a 2. sz. táblázatot).

Közismert tény: a tizenöt tagot számláló EU a kilencvenes évek második felében ismételten szembetalálkozott azzal az alapkérdéssel, hogy melyik feladatnak adjon prioritást, a *bővítésnek* vagy a *mélyítésnek* (utóbbi a szervezeti korszerűsítés közhasznú elnevezéseként szerepel). Az évente több alkalommal is megrendezett csúcstalálkozókon rendre kompromisszumos válaszok születtek, minthogy az EU versenyképességének megtartásához végső soron mindkét feladatot meg kellett oldani.

Az EU-ban bonyolult döntéshozatali mechanizmus alakult ki, hiszen a szervezet közös elhatározását a tagországok nemzeti érdekeinek *összehangolásával* lehet meghozni. Sajátos, állandóan jelentkező problémája az Európai Uniónak a nagy és kis államok viszonya, az aggodalom az esetleges *túlsúly* vagy *túlreprezentáltság* miatt. Valóban nagy a szórás: Németország lakossága 82,5 millió, Luxemburgé 450 ezer, Máltáé pedig 340 ezer. Ráadásul az EU-ban szüntelenül jelentkezik egy *kettős kompromisszum* igénye két egymásnak természetesen ellentmondó egyenlőségi követelmény között, konkrétan a tagállamok egyenlősége illetve az állampolgárok egyenlősége között.

Az állam illetve az állampolgár beleszólási jogának és lehetőségének kérdése tulajdonképpen az EU jellege körül immár évtizedek óta folyó polémiaiban csúcsosodik ki. A vita lényege abban ragadható meg, hogy kontinensünk a *nemzetek* (tehát a szuverén államok) *Európája* legyen-e, vagy egy *föderatív* elveken nyugvó, a nemzetek feletti (úgynevezett szupranacionális) intézményeket preferáló *államközösség*. Mindkét álláspontnak vannak megrögzött hívei és védhető érvei. A valóság nyilvánvalóan a két szélsőséges nézet közötti, újra és újra kialakult *kompromisszum* eredményeként alakul, bár a tendencia inkább a föderatív álláspont lassú erősödését látszik tükrözni.

A döntéshozó illetve irányító szervek struktúrája az alábbiak szerint alakult ki az idők során:

Az *Európai Tanács (ET)* szabja meg a fő irányokat és teendőket, az EU „csúcsszerve”, a legfelsőbb döntéshozó szerv. A tagállamok közötti kompromisszumok megkötésének fő színtere. Tagjai az állam- és kormányfők, akik évente több alkalommal is, általában négyszer üléseznek. Döntéseit az Európai Tanács egyedül vagy a Parlamenttel közösen hozza meg.

A csúcstalálkozók közötti időszakokban ugyanez a fórum *Miniszteri Tanács (MT)* néven funkcionál, a kormányközi egyezkedés terepül szolgál, Brüsszelben tartja üléseit szaktárcák szerint. Érdekesség, hogy a védelmi miniszterek – legalábbis ma még – nem tartanak hivatalos tanácskozásokat. Elnökségét félévente más-más tagállam tölti be. Határozatait *minősített többséggel* hozza.

Az *Európai Bizottság (EB)*, de előfordul az EU Bizottság megnevezés is) jelenleg a tagállamok által öt évre delegált *EU-biztosok* testülete, tulajdonképpen nemzetek feletti intézmény (az EU „kormánya”), amelynek elnöke jelenleg az éppen 2009-ben újraválasztott portugál Barroso. Korábban a 15 tagállam közül Franciaország, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország és Spanyolország (vagyis az öt „nagy”) jelölhetett két-két biztost, a többi állam egyet-egyet. Jelenleg mind a 27 tagállam egy főt jelölhet. A biztosok szakmai irányító-koordináló szerepet töltenek be, és „elvileg” nem országuk, hanem az Unió érdekeit hivatottak képviselni. A biztosok irányítása alatt mintegy 20 ezer tisztviselő dolgozik. A Bizottság végzi az EU „mindennapi” munkáját, fő tevékenysége a döntés-előkészítés és a javaslat-tétel (tehát előkészíti, végrehajtja illetve felügyeli a tagállamok döntéseit, de nem dönt helyettük). Határozatait egyszerű többséggel hozza, szavazat-egyenlőség esetén az elnök szavazata dönt.

Végül az *Európai Parlament (EP)* szintén nemzetek feletti intézmény, amelybe a tagországok öt évre választanak képviselőket, akik pártok szerinti frakciókba tömörülve folytatják tanácskozásaikat Strasbourg székhellyel. Jelenleg a testületben az Európai Néppárt a legnagyobb frakció. 2004-től, a nagyléptékű bővítéstől a létszám 732-re emelkedett (ebből 24 képviselte Magyarországot). Viszont Bulgária és Románia felvétele után az EP létszámát 736-ra „redukálták”, és Magyarország képviselőinek száma 22-re változott.²⁴

²⁴ Az Európai Parlamentbe egységesen 2009 júniusában – öt évre szóló mandátummal – választották meg képviselőiket a tagországok állampolgárai. A magyar választások eredménye illetve a frakciók összetétele a 3. és 4. sz. táblázatban található

A bővítés, illetve mélyítés körüli vita keretében a Nizzában 2000 decemberében tartott csúcstalálkozón végre olyan döntés született, amely egyszerre látszott megoldani a *kettős feladatot*: a résztvevők elfogadták azokat az intézményi reformokat, amelyek lehetővé tették jelentős számú ország egyidejű meghívását a *működőképesség* fenntartásának biztosításával. A lényegi változtatás a Miniszteri Tanács szavazási rendjében következett be, amelyben az integráció korai szakaszától kezdve egyszerű matematikai képlet érvényesült: a nagy országok tíz, a közepesek öt, a kicsik pedig két szavazattal rendelkeztek. Az idők során a *konszenzusos* döntéshozattól történő fokozatos eltávolodás azt jelentette, hogy az EU-ban egyre több kérdésben születhetett döntés *minősített többségi* szavazással. Ez a tény egyre jobban kiélezte a szavazati arányok körül kibontakozott nézeteltéréseket. (A minősített többség egyébként az 1995-től tizenöt tagúra bővült szervezetben a 87-ből 62 szavazatot jelentett.²⁵)

Itt célszerű megjegyezni, hogy az igazán kényes kérdéseknél (például maga a döntéshozatali rendszer reformja, a kül- és védelmi politika vagy az adózás) a tagállamok *nem mondanak le* vétójogukról. A minősített többséggel hozott döntések közé főként a gazdasági ügyek tartoznak.

A Nizzában elfogadott képlet szerint a tagállamokat a *lakosság lélekszámát* jobban figyelembe vevő, lépcsőzetesebb, jobban széthúzott szavazatmennyiség illeti meg a Miniszteri Tanácsban, amely azonban nem arányos a népesség létszámával, csupán degresszíven követi azt. Eszerint Francia-, Német- és Olaszország valamint Nagy-Britannia 29, Spanyolország 27, Hollandia 13, Belgium, Görögország és Portugália 12, Ausztria és Svédország 10, Dánia, Finn- és Írország 7, Luxemburg pedig 4 szavazattal rendelkezett, ez összesen 237. A minősített többséghez 170 szavazatra volt szükség (71,73%). Maga a számítási mód tulajdonképpen 2004. november elsejétől lépett életbe, és a tervek szerint 2009-ig van/volt érvényben.

A 2004-es *bővítés után* a szavazatok összesített száma a Miniszteri Tanácsban 321-re nőtt, ekkor a minősített többséghez 232 szavazatra volt szükség (ez a szavazatok 72,27%-át jelenti). Bulgária és Románia felvételével a szavazatok száma már 345, a minősített többség 255 szavazat, 73,9%.²⁶

Közbevetőleg ki kell térnem az *Európai Unió életét és jövőjét jelentősen befolyásoló fórum, az alkotmányozó konvent munkájára*.²⁷

²⁵ Lásd többek között: Voksok és vétók labirintusa (Népsz. 2003. dec. 16.)

²⁶ A szavazatok országonkénti mennyiségéről lásd az 5. sz. táblázatot

²⁷ Európai Konvent néven is szerepel a szakirodalomban.

Az EU közös joganyagát egyes források százezer oldalra teszik, az Uniónak mégis *alapszabálya*, vagyis olyan átfogó dokumentuma, amely egységbe foglalva szabályozná működésének alapelveit. (Helyette az úgynevezett *alapszerződések* hangolják össze a tevékenységi folyamatokat.) Ezt a mindinkább nyugtalanító hiányt tűzte napirendjére a Laeken-ben 2001 decemberében megtartott csúcstalálkozó, amely rendelkezett az alkotmányozó konvent összehívásáról. A konventbe, amelyet Valéry Giscard d'Estaing volt francia elnök vezetésével állítottak fel 2002 elején, meghívták az Európai Parlament képviselőinek egy csoportját, továbbá minden jelenlegi tagállam és meghívott ország (beleértve a perspektívában számba jövő Törökországot, összesen tehát 28 ország) delegálhatott 1-1 kormányzati és 2-2 parlamenti képviselőt. A fórum teljes létszáma 105 fő volt.

Az alkotmányozó konvent azt a feladatot kapta, hogy dolgozza ki és 2003 júniusában terjessze az EU csúcsertekezletének részvevői elé az Unió *alkotmányának tervzetét*.

A konvent megoldást keresett olyan fogas kérdésekre, mint hogy például legyen-e függetlenített „külügyminisztere” az Európai Uniónak, vagy hogy legyen-e hosszabb időszakra (két és fél évre) megbízott elnöke az Európai Tanácsnak a jelenleg féléves rotációval működő rendszer helyett. A legnehezebben megoldható kérdésnek, a legnehezebben áthidalható akadálnak a tagállamok *szavazási súlyának* problémája bizonyult a Miniszteri Tanácsban. A konvent ugyanis újranyitotta a korábban lezárt vitát, olyan elképzelést alakított ki és emelt be az alkotmány tervzetébe, amely elvetette volna a Nizzában elfogadott és fentebb már említett minősített többségi rendszert, helyette pedig az úgynevezett *kettős többség* elvét érvényesítette volna.

A kettős többség elve bizonyos fokig feloldaná a már szintén említett ellentmondást a *tagállamok egyenlősége* és az *állampolgárok egyenlősége* között. Ezen elv szerint a minősített többséghez a tagállamok legalább felének szavazatára lenne szükség, amennyiben képviselik az összlakosság legalább 60%-át.

A remélt áttörés azonban végülis *elmaradt*. A Nizzában elfogadott rendszer „visszaütött”: az aránytalanul és indokolatlanul előnyös pozícióba került Spanyolország és főként Lengyelország nem volt hajlandó lemondani privilegizált helyzetéről, ragaszkodott ahhoz, hogy az elképzelés az eredeti tervek szerint 2004-ben lépjen és 2009-ig maradjon érvényben. A kormányközi konferenciát lezáró brüsszeli csúcsertekezlet 2003 december közepén lényegében *kudarccal* ért véget.

Amikor pedig végül sikerült Lengyelországot is meggyőzni, az Európai Unió alkotmányos szerződése két országban is „megbukott” a népszavazáson: 2005-ben először Franciaországban, majd Hollandiában utasította el a szavazók többsége (miközben a tagállamok többségében, köztük Magyarországon is megtörtént az alkotmányos szerződés ratifikálása).

Az EU történetét azonban nem hiába nevezik a *leküzdött válságok* történetének. A szervezet újra nekifutott az alaptörvénynek, ezúttal kerülve az „alkotmányos” jelzőt. A legfontosabb elveket átmentve tető alá hozták és 2007 decemberében a Lisszabonban tartott csúcstalálkozón elfogadták (pontosabban elfogadtuk) a *Lisszaboni Szerződést*, amelynek szintén hánytatott sors jutott: 2008 nyarán – a tagállamok többségének ratifikációja után – az írországi népszavazás negatív eredményt hozott. Az ír választók attól féltek, hogy az Európai Unió központi intézményei a nemzeti szuverenitás rovására túlságosan nagy jogkörre tesznek szert és saját akaratuk ellenére rájuk kényszerítenek bizonyos intézkedéseket (például az abortusz legalizálását).

Miután az írek megfelelő garanciákat kaptak, miután egyelőre elfogadták követelésüket az „egy ország – egy EU-biztos” elv fenntartására, miután erős propaganda-kampány folyt országon belül és főleg kívül az Unió megmentésére, Írország második nekifutásra 2009 októberében igent mondott.²⁸ Bizonyos cseh fenntartások ellenére a Lisszaboni Szerződés (hivatalos nevén Szerződés a 21. századi Európáért) minden bizonnyal életbe lép. Ennek megfelelően az Európai Tanács élére (két és fél éves mandátummal) *elnököt* választanak, továbbá választanak egy *külsügyi és biztonságpolitikai főmegbízottat* (külsügyminisztert), aki egyúttal az Európai Bizottság elnökhelyettese lesz. A Lisszaboni Szerződés lehetővé teszi a kilépést az Európai Unióból. Kibővíti azon kérdések körét, amelyekben a korábbi konszenzus helyett elegendő lesz a minősített többség. Módosítja a „kettős többség” fogalmát: a határozat elfogadásához a tagállamok 55%-ának igenje szükséges, de egyidejűleg az igennel szavazó államoknak képviselniük kell az összlakosság 65%-át.

Persze az EU-nak az alkotmányon kívül is van éppen elég megoldatlan problémája. Ezek közül kiemelésre kívánkozik az Unió *biztonsági-biztonságpolitikai szerepvállalása* körüli ellentmondásos helyzet, továbbá az Európai Unió és a NATO között ennek kapcsán kialakult viszony, és méginkább az Európa és az Egyesült Államok közötti kapcsolatok állapota.

²⁸ A helyzet kísértetiesen emlékeztetett a maastrichti szerződés elfogadására: 1992-93-ban Dánia lakossága járult kétszer az urnákhoz, mivel az első népszavazás a szerződés elutasítását eredményezte.

A felsorolt témákon kívül érdemes áttekinteni egy látszólag egyszerűbb kérdést, amely a „*kétsebességes Európa*” kifejezésben testesül meg.

Tulajdonképpen már hosszú idő óta foglalkoztatja az Európai Unió vezető politikusait, hogy a közösség előtt álló feladatok megoldása, a tagországok előrehaladása során *milyen elvet* tartsanak elsődlegesnek: a „konvojban haladás elvét” (amikor a csoport sebességét a leglassúbb alkotóelem sebessége határozza meg), vagy a nagyobb szabadságfokot biztosító „szóródásos” elvet. A *dilemma* emlékeztet a jövő Európájára vonatkozó eltérő elképzelések (föderáció vagy nemzetállamok) problematikájára, illetve a „bővítés-mélyítés” kérdéspár ellentmondására.

A tagállamok közötti együttműködés spektrumát radikálisan kibővítő Maastricht-i Szerződésben említett harmadik pillér az igazság- és belügyi jogharmonizáció. E téren a leglátványosabb eredmény az úgynevezett *Schengeni megállapodás*, amely lényegében megszüntette a tagállamok közötti belső határokat, szabaddá téve az állampolgárok mozgását, ugyanakkor megszigorította az ellenőrzést a „külső” határokon.²⁹ Bármily meglepő, a megállapodáshoz nem mindegyik EU-tagállam csatlakozott: Nagy-Britannia és Írország kívül maradt a „schengeni kerítésen”. Ez a helyzet egyértelműen illusztrálja, hogy az uniós tagság nem kényszeríti *automatikusan* az egyes országokat minden integrációs lépés elfogadására. Ez nem más, mint az eltérő integrálódási sebesség tényének elfogadása.

A Schengeni megállapodásnak van azonban egy még meglepőbb következménye: csatlakozott hozzá két ország – Izland és Norvégia –, amelyek nem tagjai (egyelőre legalábbis) az Európai Uniónak. Márpedig ez azt jelenti, hogy egyes *EU-n kívüli országok* elfogadnak bizonyos integrációs lépéseket, az EU pedig elfogadja ezen országok „részleges csatlakozását” az integrációs folyamathoz. Az Unió tehát rendkívül toleráns.

Hasonlóan foghíjas az Európai Unió egy másik, szinte még látványosabb integrációs előrelépése, a közös pénz bevezetése, az *euró-övezet* kialakítása: 12 ország az akkori 15-ből elfogadta saját nemzeti pénzének felváltását a közös valutával, lemondott szuverenitásának egyik fontos attribútumáról, hárman (Nagy-Britannia, Dánia és Svédország) azonban nem.³⁰ Az euró esete azonban abban is hasonlít a határokról szóló egyezményhez, hogy szintén „túlterjed” az Unió határain: az eurót ugyanis hivatalosan sa-

²⁹ Ilyen külső határnak számított hazánk csatlakozásáig a magyar-osztrák határ, és ilyennek számít a csatlakozás után a magyar-ukrán határ. A csatlakozás azonban adott esetben nem az Unióhoz, hanem a Schengeni megállapodáshoz történik. Ennek megfelelően Magyarország 2246 km-nyi határából 1137 km „schengeni”, azaz belső határ.

³⁰ Svédországban 2003 szeptemberében tartottak népszavazást az euró bevezetéséről, a többség ezt elutasította

ját fizetőeszközeként fogadta el az ún. *miniállamok* többsége, másrészt pedig ez lett a hivatalos vagy félhivatalos pénz Boszniában, Koszovóban, sőt Montenegróban is.

Az euró-zóna a következőképpen alakult: 2002. január 1-jén 12 EU-tagország (Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország) + miniállamok (Andorra, Monako, San Marino, Vatikán) + Bosznia, Koszovó (a márka helyett), elfogadják Liechtenstein, Gibraltár és Észak-Írország területén, 2005. január elsejétől csatlakozhatott Szlovénia, 2007. január 1-jétől Málta és Ciprus, 2009. január elsejétől Szlovákia.

Az EU döntései tehát *nem kötelező* érvényűek, az Unió működési mechanizmusa lehetővé teszi a „fakultatív” bekapcsolódást egyes integrációs programok megvalósításába. Az ilyen lehetőségek megteremtése érdekében vezették be az Európai Unióban a *konstruktív tartózkodás* intézményét: ha egy ország nem kíván csatlakozni bizonyos programokhoz, de nem is kívánja megakadályozni, hogy mások azt megvalósítsák, egyszerűen „távol marad” a szavazástól. Ez a lehetőség a fentiekben említett példánál bonyolultabb helyzetekhez vezetett az Európai Unió biztonságpolitikai elképzeléseinek kimunkálása során.

Az Európai Unió után – csak az említés szintjén – néhány szót kell szólnunk az *Európa Tanácsról*.

Belgium, Hollandia, Luxemburg, Nagy-Britannia, Franciaország, Dánia, Norvégia, Svédország, Írország, Olaszország, tehát csupa nyugat-európai ország 1949-ben létrehozták az Európa Tanácsot (Council of Europe). 1950-ben csatlakozott Görögország, Izland, Törökország, 1951-ben az NSZK, 1956-ban Ausztria, 1961-ben Ciprus, 1963-ban Svájc. A volt szocialista országok csak a rendszerváltás után kapcsolódhattak be az Európa Tanács tevékenységébe, velük – beleértve a szovjet és a jugoszláv utódállamokat is – a Tanácsnak több mint 50 tagországa van.

Csakúgy, mint az egyik legérdekesebb európai „képződménynek”, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetnek.

Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet

A nemzetközi szervezetek sorában méltán érdemel említést az *Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet* (EBESZ), korábbi nevén Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ).³¹

³¹ Angolul 1995-ig Conference on Security and Cooperation in Europe, CSCE, 1995-től Organisation of Security and Cooperation in Europe, OSCE

Ez a fórum 1975-ben jött létre a *kooperatív biztonság* intézményeként, a Helsinkiben évekig folytatott előkészítő tanácskozások után. Minden európai ország valamint az Egyesült Államok és Kanada részvételével az európai biztonság fenntartásának valóban univerzális szervezete jelent meg a színen.

A kooperatív biztonság fogalmával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy az ilyen szervezet – ellentétben a kollektív biztonság intézményeivel – elsősorban nem reagáló, hanem megelőző, *preventív* jelleggel kívánja megoldani biztonsági-biztonságpolitikai feladatait.

Az EBEÉ már a hidegháború időszakában is néhány korszakalkotó eredménnyel írta be nevét az európai történelembe. Ezek közül elsősorban meg kell említenünk a *bizalom- és biztonságerősítő intézkedések* intézményesítésében főszerepet játszó stockholmi konferenciát (1984-86), a hagyományos fegyverek jelentős csökkentését előirányzó *CFE-szerződést* (1990) illetve az ugyancsak 1990-ben aláírt *Párizsi Chartát* (Charta az új Európáért), amelyben a NATO és a VSZ tagországai deklarálták, hogy már nem tekintik egymást ellenségnek.³² Mindezek az eredmények éppen az EBEÉ kooperatív biztonsági jellegét húzták alá.

Az EBEÉ-t pályára állító Helsink-i Záróokmány önmaga is korszakalkotó dokumentumként vonult be Európa történetébe.³³ Lefektette a különböző társadalmi berendezkedésű államok közötti korrekt együttműködés alapját képező tíz alapelvet:

- szuverén egyenlőség, a szuverenitásban foglalt jogok tiszteletben tartása,
- tartózkodás az erőszakkal való fenyegetéstől vagy az erőszak alkalmazásától,
- a határok sérthetlensége,
- az államok területi épsége,
- a viták békés rendezése,
- a belügyekbe való be nem avatkozás,
- az emberi jogok és az alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása,
- a népek egyenjogúsága és önrendelkezése,
- az államok közötti együttműködés,
- a nemzetközi jogi kötelezettségek jóhiszemű teljesítése.

³² A bizalom- és biztonságerősítő intézkedések angol megfelelője Confidence and Security Building Measures, CSBM, a CFE-szerződés jelentése pedig Conventional Forces in Europe

³³ A tanácskozás helyszíne miatt nevezik olykor az EBEÉ-t (EBESZ-t) Helsink-i folyamatnak

Látnunk kell azonban, hogy míg a hidegháború időszakában ezek az alapelvek jól szolgálták a Kelet és a Nyugat közötti kapcsolatok építését, fenntartását, addig a hidegháborút követő időszakban nem mindenben feleltek meg a megváltozott körülményeknek. Konkrétan bizonyos térségekben (a dezintegrációs folyamatok kapcsán) feloldhatatlan *ellentmondás keletkezett* az államok szuverenitásának, területi épségének (a határok sérthetlenségének) elve illetve a népek önrendelkezési jogára vonatkozó elv között. Ez újólá rávilágított azokra a korábban nem feltételezett problémákra, amelyekkel a nemzetközi jognak meg kell bírkoznia a megváltozott körülmények között.

A hidegháborút követően az EBEÉ volt az az intézmény, amely a legkevesebbet változott (minthogy kategóriáját tekintve a leginkább előremutató jelleget hordozta korábban is). Tulajdonképpen a módosítások között kettőt kell említenünk: a névváltozást EBEÉ-ről EBESZ-re (az 1994 decemberi budapesti csúcsértekezlet határozatának megfelelően), továbbá – bécsi székhellyel – egy *konfliktus-megelőző központ* létrehozását (amelyet az 1990 novemberében aláírt *Párizsi Charta az új Európáért* című dokumentumban nevesítettek első alkalommal).

Az integráció néhány más intézménye

Tanulmányom elején jeleztem, hogy az integrációnak számos megjelenési formája van. Ezek közül csak a négy – megítélésem szerint – legjelentősebb nemzetközi szervezet bemutatására vállalkozhattam nagyobb részletességgel. Az említés szintjén azonban figyelmet érdemelnek más intézmények is.

A regionális szerveződések közül elsőként a „*visegrádi csoportot*” említem. A visegrádi megállapodást a regionális együttműködésről 1991 februárjában írták alá Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország legmagasabb rangú képviselői. A V-3 jelöléssel is emlegetett csoport 1993. január elsejétől, Csehország és Szlovákia önállóvá válásától V-4 néven szerepelt.

Az együttműködés egyik legmaradandóbb eredménye a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodás (CEFTA) megkötése volt 1991 decemberében. 1995-ben Szlovénia belépésével öttagúra bővült a CEFTA.³⁴

³⁴ Central European Free Trade Association

Egy lazább társulást eredményezett a visegrádi országok másik, ugyancsak 1991-es kezdeményezése, amelyet a szakirodalom Közép-európai Kezdeményezésként (KEK) ismer. 1996-ban – Albánia, Belarusz, Bulgária, Románia és Ukrajna belépésével – már 15 tagúra bővült a Közép-európai Kezdeményezés, amely 2004-re érte el a 17-es létszámot.

Lényegesen komolyabb tömörülés a *Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet*, az OECD³⁵ zártkörű klubja, amelybe hazánk – Cseh- és Lengyelországgal együtt – 1998-ban került be. Az OECD-hez tartozik a világ 30 legfejlettebb országa.

Az Európai Unió kiterjedt külső kapcsolatai között említendő, hogy rendszeres csúcstalálkozókat tartanak az unión kívüli térségek bevonásával. Csak a példa kedvéért említem, hogy EU-Latin-Amerika csúcstalálkozóra került sor Bécsben 2006 májusában, EU-Oroszország csúcstalálkozó volt Szibériában 2008 júniusában, euro-mediterrán csúcstalálkozó volt ugyanaz év júliusában (ezen megalapították az Unió a mediterrán térségért nevű közös szervezetet), EU-Kelet-Európa csúcstalálkozóra került sor 2009 májusában (Azerbajdzsán, Belarusz, Grúzia, Moldova, Örményország, Ukrajna bevonásával), majd ugyanakkor, de külön-külön EU-Oroszország csúcstalálkozó illetve EU-Kína csúcstalálkozó volt. Az EU és Oroszország 2005-ben megállapodott egy Európai Gazdasági Térség létrehozásáról, beleértve a külbiztonsági, kulturális, oktatási és kutatási együttműködést.

Külön szeretnék foglalkozni a *G-7 csoporttal*, amely eredetileg a legfejlettebb ipari államokat tömörítette tagjai sorába (Egyesült Államok, Franciaország, Japán, Kanada, Németország, Nagy-Britannia, Olaszország). Oroszország politikai indíttatású meghívására 1997-ben került sor, ekkortól a csoport megnevezése G-8-ra változott. 2008 júliusában azonban már olyan csúcstalálkozót rendeztek Japánban, amelyre meghívták Mexikó, Brazília, Dél-Afrika, India, Kína, Ausztrália, Indonézia, Dél-Korea és az EU képviselőit is (ekkor az élelmiszer- és a kőolajárakról illetve a környezetszennyezésről tanácskoztak). Ezt az összetételt a „vezető gazdaságok találkozójaként” kezdték emlegetni.³⁶

Hamarosan megismerkedhettünk egy új jelöléssel, a *G-20* formulával, a húsz vezető gazdasági hatalom csoportosulásával. Ez a csoportosulás még 1999-ben alakult, első csúcstalálkozásuk – a világválság okán – 2008 novemberében volt Washingtonban. Tagjai: a G-7, a 12 legjelentősebb „feltörekvő” ország (GDP-sorrendben Kína, India, Oroszország, Brazília, Mexikó, Dél-Korea, Törökország, Indonézia, Ausztrália, Szaúd-Arábia, Ar-

³⁵ Organisation for Economic Cooperation and Development

³⁶ Major Economies Meeting, MEM

gentína, Dél-Afrika) és az „egységes” EU (tulajdonképpen a G-7 tag EU-országok kétszer szerepelnek). A világ GDP-jének 85%-át, népességének kétharmadát képviselik. Közöttük vannak a külön is számontartott, különösen gyorsan fejlődő BRIC-országok: Brazília, Oroszország, India és Kína (lásd a 6. és 7. sz. táblázatot).

A G-20 második csúcstalálkozójára Londonban került sor 2009 áprilisában, a világválság jegyében, itt megegyeztek ezermilliárd dollár folyósításáról válságkezelésre, a Nemzetközi Valutaalap (IMF) szerepének növeléséről, a pénzügyi felügyelet szigorításáról. A G-20 harmadik csúcstalálkozója Pittsburgh-ben volt (Egyesült Államok) 2009 szeptemberében: a G-20 lényegében átveszi a G-7 (G-8) funkcióit, Kína, India, Brazília nagyobb szerepet kap.

Még egy megjegyzés arról, hogy a világválság kezelése milyen együttes erőfeszítéseket igényel: Európa-Ázsia csúcstalálkozó volt Pekingben 2008 októberében, amelyen részt vettek az EU 27, az ASEAN 10 tagállama, továbbá Kína, Japán, Dél-Korea, India, Pakisztán, Mongólia képviselői.³⁷

2009 februárjában zajlott az Eurázsiai Gazdasági Közösség (Jevrazesz) csúcsertekezlete Moszkvában ugyancsak a világválsággal kapcsolatban – a Válságellenes Alaphoz Oroszország 10 milliárd dollárral járul hozzá.³⁸

Végül annak illusztrálására, hogy mennyire sokszínű és változatos az integrációs folyamat, álljon itt két példa. 2009 januárjában szervezték meg a gazdasági kérdésekkel átfogóan foglalkozó 39. davosi világtalálkozót, amelyen beszédet mondott az orosz és a kínai miniszterelnök is. 2009 februárjában pedig sor került a 45. müncheni biztonságpolitikai fórum megszervezésére (a biztonságpolitika Davos-a), melyet évente rendeznek meg.

Más földrészek integrációs folyamatai dióhéjban:

1963-ban alakult meg az *Afrikai Egységsszervezet*, amit 2002-ben az Afrikai Unió megalakulása követett.

1996-ban alakult meg a *Sanghaji Együtműködési Szervezet* (SESZ) Kazahsztán, Kína, Kirgízia, Oroszország és Tadzsisztán részvételével. A későbbiekben a szervezethez csatlakozott Üzbegisztán is. A SESZ aktuális csúcstalálkozóját 2009 júniusában tartották, a tagországok vezetőin kívül

³⁷ Népszabadság, 2008. október 25.

³⁸ Népszabadság, 2009. február 5.

megfigyelőként részt vettek Afganisztán, India, Irán és Pakisztán legmagasabb rangú képviselői is. Ugyanitt megjelent a brazil elnök is, akivel kiegészülve megtartották az úgynevezett BRIC országok csúcstalálkozóját (Brazília, India, Kína, Oroszország).

Külön fejezetet érdemelne az *el nem kötelezett* országok mozgalma is.

A bipoláris világrend keretében különös jelentőséggel bírt, hogy nagyon sok ország nem tartozott a két pólus egyikéhez sem, habár a politikai szimpátia szintjén többé-kevésbé be lehetett őket sorolni az Egyesült Államok vagy a Szovjetunió irányvonalát követő csoportba. Erre az országcsoportra bizonyos vonatkozásokban a „harmadik világ” illetve a „fejlődő országok” megnevezést használták.

Kína és India miniszterelnöke 1954-ben a következő öt elvben fogalmazta meg az *el nem kötelezett* országok céljait és törekvéseit:

- az állami szuverenitás tiszteletben tartása,
- egymás meg nem támadása,
- be nem avatkozás egymás belügyeibe,
- a kölcsönös előnyök biztosítása,
- a békés egymás mellett élés.

Ezeket az alapelveket egészítette ki 1955-ben a Bandungi konferencia, amelyen kéttucatnyi ország hivatalosan megalapította az *el nem kötelezetek* mozgalmát.

Az első csúcsértekezlet Belgrádban 1962-ben ült össze 25 részvevővel, a második Kairóban 1964-ben 47 részvevővel. A 15. csúcsértekezletre 118 ország vezetőinek részvételével 2009 júliusában, Sarm-el-Sejkben (Egyiptom) került sor, a soros elnök Kuba után három évre Egyiptom lett.

Még egy nem kormányzati szervről kívánok említést tenni, éspedig a *Római Klubról*.

A Római Klubot különböző nemzetiségű tudósok, jogászok, közgazdászok, orvosok stb. hívták életre 1968-ban azzal a céllal, hogy ajánlásokat dolgozzon ki az emberiség fejlődésének előmozdítására. Első jelentése 1972-ben A növekedés határai címmel jelent meg, a második 1974-ben Fordulóponton az emberiség címmel.³⁹ Általában két évente adtak ki jelen-

³⁹ The Limits to Growth illetve Mankind at the Turning Point

téseket a fejlődés akadályát képező vagy a fejlődésre veszélyt jelentő kérdésekről.

Végül, de nem utolsó sorban feltétlenül említést kellene tennem a *Független Államok Közösségéről*, ez az integrációs intézmény azonban egy jelentős dezintegrációs mozzanat eredményeként született, így elemzése átvezet bennünket az érem másik oldalának vizsgálatához.

A dezintegráció

A világháborúk után szinte törvényszerűen bekövetkezik néhány birodalom széthullása, felbomlása, helyükön pedig új államok keletkeznek. Így járt az első világháború után az Osztrák-Magyar Monarchia, a második világháborút követően pedig néhány nagy gyarmatbirodalom (például a brit vagy a francia, bár a volt gyarmatok függetlenné válása elhúzódó folyamatnak bizonyult).

Elemzők véleménye szerint a *hidegháború* több vonatkozásban is olyan eredményekkel és következményekkel járt, mint az „igazi” világháborúk szoktak. A Szovjetunió (Oroszország) például olyan mértékű geopolitikai és geostratégiai pozícióvesztést szenvedett el, mintha ténylegesen egy átfogó fegyveres konfliktus legyőzöttjeként hagyta volna el a csatateret.

A „háborús jellegű” következmények közül talán a legjelentősebb a szovjet „birodalom” széthullása. Ezt a kérdést, a *dezintegráció* problematikáját érdemes szélesebb összefüggéseiben megvizsgálni. Nem csak a történelmi tanulságok megfogalmazása céljából, hanem azért is, mert a dezintegráció ezúttal megállíthatatlannak látszik, a széthullott államok helyén pedig válságövezetek sora alakult ki.

Az első világháború idején 53 független állam létezett, a második világháború idején is csak 67 (a gyarapodás nem túl jelentős). Napjainkra azonban a számuk meghaladja a kétszázat. Viszont a ma létező emberiség összesen mintegy ötezer nyelvet beszél. És ebből majdnem háromezer olyan beszélt, élő nyelv, amelyhez viszonylag jelentős, egy tömbben települt népcsoport, komoly történelmi és kulturális örökség tartozik, azaz államalkotásra elvileg alkalmas nemzet. A *nemzetállam* eszméjének elfogadása és elterjedése óta – a 18. század végétől – az államalkotás gondolata világszerte megerősödött, csak éppen a történelmi körülmények nem alakultak úgy, hogy „mindenki” szuverén nemzetállamot alapítson. Például a kurd nép – amely több mint 20 milliós, egy tömbben települt népességet

alkot, igaz, négy-öt állam területén szétszétva – nem kapott ilyen történelmi lehetőséget.

A hidegháború befejeződését követő időszak egyik jelentős fejleménye volt Európában néhány *többnemzetiségű* állam (a Szovjetunió, Jugoszlávia és Csehszlovákia) felbomlása. A 20. század nagy háborúit követően többé-kevésbé mesterségesen létrejött vagy létrehozott államok voltak ezek, amelyek nem bírták ki a hidegháború befejeződése idején kialakult politikai hullámverést.

Kronológiai sorrendben először a Szovjetunió kezdett bomladoxni. A szovjet állam tényleges bomlása 1991 tavaszán kezdődött, amikor a balti tagköztársaságok (Észtország, Lettország és Litvánia) sorban a függetlenségre szavaztak, és az alkotmányban rögzített, de – érthető okokból – korábban soha nem gyakorolt joguknál fogva *kiváltak* a Szovjetunió kötelékéből. Ugyanazon év nyarának végén önálló államként felvették mindhárom országot az ENSZ és az EBEÉ (1995-től EBESZ) tagjainak sorába. Időközben a többi tagköztársaságban is egyre-másra rendeztek népszavazást a függetlenségről (kivéve Oroszországot), és mindenütt a szuverenitás és önállóság hívei voltak eredményesebbek. Ezek a népszavazások a mi fogalmaink szerint nem ügy-döntőek, hanem csak vélemény-nyilvánítóak voltak.

1991 augusztusában sorsdöntő események zajlottak a Szovjetunióban: egy rosszul előkészített és végrehajtott puccs átmenetileg eltávolította a hatalomból Gorbacsov szovjet elnököt, aki egyben a Szovjetunió Kommunista Pártjának főtitkára is volt. Gorbacsovot Jelcin, a szovjet pártfunkcionáriusból orosz elnökké „transzformálódott” politikus segítette vissza átmenetileg a hatalomba.

Decemberben aztán megpecsételődött a még megmaradt, 12 tagköztársaságból álló Szovjetunió sorsa: Belarusz, Oroszország és Ukrajna kezdeményezésére (nem kis mértékben Jelcin személyes ambícióinak hatására) megszűnt a nemzetközi élet jogalánya lenni, helyén és helyette pedig létrejött a *Független Államok Közössége* (FÁK).⁴⁰ Gorbacsov a Szovjetunió megszűntével természetesen elveszítette minden hivatalos funkcióját.

A Független Államok Közössége, ez a laza államszövetség a rossz nyelvek szerint csupán a kultúrált válás fedésére szolgáló spanyolfal. Igaz, Moszkva több-kevesebb sikerrel igyekszik ellenőrzése alatt tartani az úgynevezett *közel-külföldet*, a volt szovjet köztársaságokat (a balti államok ki-

⁴⁰ Oroszul Szuoobszesztvo Nyezaviszimüh Goszudarsztv, SZNG, angolul Commonwealth of Independent States, CIS

vételével, amelyek a moszkvai zsargon szerint sem tartoznak a közel-külföldhöz), a „közösség” szóra helyezve a hangsúlyt. A tagállamok egy része azonban inkább lazítani igyekszik a Moszkvához fűződő kapcsolatokat, a „független” jelzőt emelve ki a hivatalos megnevezésből.

A szovjet államban, csakúgy mint a szocialista országokban sokáig nemlétezőnek tekintették a nemzeti, nemzetiségi, etnikai kérdést. Érdeemes eszünkbe idézni azonban, hogy a vallási tényezőkkel súlyosbított etnikai feszültségek már a Szovjetunió fennállásának utolsó éveiben a felszínre törtek. Közülük a legjellemzőbb és a letragikusabb az 1988-tól fokozatosan konfliktussá terebélyesedett *Hegyi-Karabah-i* ügy volt, amely tényleges háborúvá fajult két szomszédos kaukázusi állam (a már említett kaukázusi föderáció két tagja), Azerbajdzsán és Örményország között.

A lényegében keresztény örmények lakta Hegyi Karabah a zömmel muzulmán lakosságú Azerbajdzsán belsejében terül el, nincs szárazföldi kapcsolata Örményországgal.

A két etnikai csoport között kölcsönösök voltak a vádaskodások, olykor súrlódások, de ezek 1988-ban komoly atrocitásokká fajultak, amelyek hamarosan emberi életet is követelő pogromokká, majd a két „testvéri” köztársaság közötti fegyveres konfliktussá váltak. Örményország fegyveres erővel „folyosót nyitott” Hegyi Karabah felé, megteremtve a szárazföldi összeköttetést, egyúttal elfoglalt néhány, egyértelműen azeriek lakta körzetet szomszédja területéből. Az 1994-ben megkötött és azóta is érvényben lévő fegyverszünet csupán ideiglenesen jegelte, de meg nem oldotta a karabahi körzet státuszának kérdését. A háború áldozatainak száma több tízezer, a menekültek, lakóhelyükről elűldözöttek száma pedig a két országban együttesen meghaladja az egymilliót.

A moszkvai vezetést teljesen felkészületlenül érték az események, nem is tudott érdemi befolyást gyakorolni a történésekre. Egyébként is, mint láttuk, el volt foglalva sokkal fontosabb dolgokkal. Ráadásul a karabahi probléma nem az egyetlen etnikai gyökerű konfliktus volt a szovjet államban.

Maga a *Kaukázus* egyébként is etnikailag a Föld egyik legtarkább körzete. A harmadik volt kaukázusi köztársaság, Grúzia is hosszú ideje szenved ettől a tarkaságtól: leginkább Abházia szeretett volna függetlenné válni Tbiliszitől (akár még Oroszországhoz is csatlakozni), de Adzsária és Dél-Oszétia sem számított nyugodt térségnek. Oroszország testén pedig Csecsenföld a nehezen gyógyuló seb: a szeparatista csecsen hadurak függetlenségi harcot folytatnak, miközben nehezen tudják tisztázni magukat a

terrorizmus vádja alól. És nem számít nyugodt térségnek az Oroszország kaukázusi peremén található Dagesztán, Ingusföld, Észak-Oszétia, Kabardin- és Balkárföld vagy Karacsáj-Cserkeszföld sem.

A válságsorozatba torkolló *jugoszláv változások* hazánkat közelebből érintették. A hat államalkotó (szláv) köztársaságból álló „Tito-i” Jugoszlávia – Belgrád minden igyekezete ellenére – 1991 nyarán széthullott. Először Szlovénia és Horvátország vált önállóvá, kisvártatva Bosznia-Hercegovina és Macedónia. A belgrádi vezetés viszonylag könnyen lemondott Szlovéniáról és Macedóniáról, mert csak kislétszámú szerb közösségeket érintett a változás. Sokkal makacsabban ragaszkodott Horvátországhoz (illetve a függetlenné vált ország egyes, szerbek által lakott részeihez, a Krajínákhoz), így a horvátok csak hároméves véres küzdelem és a szerb lakosság nagy részének elűldözése után nyerték el tényleges szuverenitásukat. Még súlyosabb helyzet alakult ki Bosznia-Hercegovinában, amelynek területén három etnikai és egyben vallási közösség (többségében ortodox szerbek, alapvetően katolikus horvátok és muzulmán bosnyákok) került szembe egymással. Az 1992 és 1995 között zajlott belháború 150 ezer – döntő többségében civil – áldozatot követelt és másfél millió ember kényszerült lakóhelye elhagyására. Végül – a NATO tevőleges katonai beavatkozása és a *Dayton-i megállapodás* eredményeképpen – egy eléggé életképtelen konstrukció jött létre nemzetközi, főleg amerikai bábáskodással: a szerb köztársaságból és a horvát-bosnyák föderációból álló laza konföderáció. Ezekről az államalkotó egységektől az említett megállapodás – elvben legalábbis – megtagadta a konföderációból való kiválás jogát.

A hajdani Jugoszláviából viszont megmaradt a – Kis-Jugoszláviának is nevezett – csonka államalakulat két tagköztársasággal, Szerbiával és Montenegróval. A két köztársaság 2001-től hivatalosan is szakított a Jugoszlávia névvel és „Szerbia és Montenegró” néven létezett tovább, viszonylag laza kötelékekkel, amelyeket a kisebbik testvér, Montenegró tovább igyekezett lazítani.

Közben pedig *Koszovó*, mint Jugoszlávia (majd pedig Szerbia és Montenegró, végül Szerbia) zömmel albánok lakta déli tartománya szintén el kívánt szakadni Belgrádtól.

Meg kell állapítanunk, hogy Jugoszláviához képest, de még a Szovjetunióhoz képest is Csehszlovákia szétválása a vígasztaló példa. A két nemzet 1993. január elsejétől alkot külön államot, amelyek még arra is képesek voltak, hogy a *Cseh és Szlovák Köztársaság* közötti korábbi belső határt némileg korrigálva békés határkiigazítást hajtsanak végre.

Hazánk szempontjából érdekes mozzanata a dezintegrációs folyamatnak, hogy Magyarország a felbomlásban érintett mindhárom országgal (Jugoszláviával, a Szovjetunióval és Csehszlovákiával) határos volt. Mára a három valamikori szomszédból öt lett, az utódállamok közül velünk határos Szerbia, Horvátország és Szlovénia, illetve Szlovákia és Ukrajna.

A hidegháború utáni években kialakult helyzetet áttekintve tehát megállapíthatjuk, hogy a 20. században létrejött soknemzetiségű formációk nem voltak igazán stabilak. Azt is mondhatnánk, hogy a szituációba szinte be volt programozva a dezintegráció veszélye, Európában továbbra is élt a nemzetállam csábító eszméje, az önállósulás vágya.

Megállapíthatjuk ugyanakkor, hogy az *utódállamok* helyzete sem egyértelműen kiegyensúlyozott. Mi több, egyáltalán nem kizárt a további dezintegráció, amire a legutóbbi évek konkrét példákkal is szolgáltak.

Az Oroszországi Föderáció szempontjából a kilencvenes éveket nyugodtan nevezhetjük „Jelcin-i” korszaknak. Ezekben az években többször is komoly formában felmerült a további darabolódás, újabb egységek leválásának veszélye a válságokkal küszködő Oroszország testéről. A legkonkrétabb formában ezt a veszélyt Csecsenföld és az elsőnek nevezett csecsen háború (1994-96) testesítette meg, de kacérkodott a függetlenedés gondolatával a Volga-menti, ötmillió népességgel rendelkező Tatárföld (más néven Tatársztán), és még a gyéren lakott, viszont ásványi kincsekben rendkívül gazdag Jakutföld is. Az elemzők egy része egyáltalán nem zárta ki a további dezintegráció bekövetkezését. A „Putyin-i” korszak (2000-2008) stabilizálódási folyamatai azonban messzemenően rácafoltak ezekre a várakozásokra.

A balkáni térség viszont 2006-ban ismét az újságok címlapjára került, a hírek *Szerbia és Montenegró* államszövetségéről szóltak. Pontosabban arról, hogy immár nem államszövetség, hanem szuverén Szerbia és szuverén Montenegró. Mivelhogy az utóbbi lakossága a 2006. május 21-én tartott népszavazáson a függetlenség (a Belgrádtól való függetlenség) mellett voksolt. Ezzel Jugoszlávia története végetért, mind a hat tagköztársaság szuverén államként folytatta saját sorsának alakítását. A Balkánon Montenegró megjelenésével eggyel több kicsiny, kevésbé életképes állam kezdte meg küzdelmes létét, Szerbia pedig szinte mindent elveszített, amit elvelezhetett. A dezintegráció tehát folytatódott.

Koszovóról ráadásul régóta tudni lehetett, hogy semmiképpen nem tartható meg Szerbia határai között. A formailag szerbiai tartomány – amely a nyolcvanas évek elejéig autonómiát élvezett Jugoszláviában és

ezen belül Szerbiában – etnikailag majdnem tiszta, hiszen mintegy kétmillió lakosának több mint 90%-a albán. Gyakorlatilag már 1988 óta a „passzív rezisztencia” állapotában létezett, mivel az autonóm státusz megvonását követően az albánok fokozatosan kiépítették a Belgrádtól független párhuzamos struktúrákat (közigazgatás, oktatás stb.). Közismert, hogy az állampolgári engedetlenséget 1998 folyamán, a *Koszovói Felszabadítási Hadsereg* színrelépésével felváltotta a fegyveres ellenállás, amely maga után vonta a Belgrád által már másutt (főképpen Bosznia-Hercegovinában, de például a Baranyai háromszöggént ismert térségben is) kipróbált etnikai tisztogatást, az adott esetben az albán lakosság tömeges elűldözését. Ez pedig kiváltotta a NATO beavatkozását, Kis-Jugoszlávia bombázását, a hat nemzet által kidolgozott béketerv Belgrád általi elfogadását, a KFOR néven ismertté vált nemzetközi kontingens állomásoztatását a tartomány területén, végül Koszovó „de facto” ENSZ protektorátussá válását.

A nemzetközi szervezetek, elsősorban az Egyesült Nemzetek Szervezete évekig nem voltak képesek kölcsönösen elfogadható megoldást ajánlani a tartomány alapvető ellentmondására. Pristina (Koszovó fővárosa, tehát az albán fél) kizárólag a *függetlenséget* volt hajlandó elfogadni, Belgrád pedig mindent hajlandó volt megadni, kivéve a függetlenséget. A Biztonsági Tanácsban a szerb álláspont élvezte Oroszország maradéktalan támogatását, viszont az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország egyértelműen kiállt Koszovó függetlensége mellett. Az ENSZ-főmegbízott – a világszervezet által delegált adminisztráció vezetője –, a finn Ahtisaari kidolgozott egy béketervet, amely azonban nem nyerte el a BT egyetértését (az Ahtisaari-terv valódi függetlenséget irányzott elő annak hivatalos deklarálása nélkül, átmeneti nemzetközi felügyelettel). Végül 2008 februárjában Koszovó egyoldalúan kikiáltotta függetlenségét, az ENSZ pedig úgy igyekszik kimászni a zsákutcából, hogy fokozatosan átadja a tartomány (illetve az immár független állam) irányításának felügyeletét az Európai Uniónak.

Szerbia reménytelen utóvédharcot folytatott: visszahívta nagyköveteit azokból az országokból, amelyek elismerték önálló államként Koszovót. 2008 végére utóbbiak száma meghaladta a negyvenet, közöttük az Európai Unió tagállamainak mintegy fele. (A „haragszom rád” állapota nem tartott sokáig, Belgrád az EU-tagállamokba sorban visszaküldte a nagyköveteket, mivel az Európai Unióhoz való közeledés abszolút prioritást élvez a helyi politikai erők többsége számára. Ezzel magyarázható a régóta körözött háborús bűnös, Karadzics letartóztatása és Hágába szállítása is.)

A dezintegráció tehát folytatódik. A Nyugat-Balkánon megalakult egy újabb (vitatható életképességű) albán állam, amely egyelőre nem mutat

komoly szándékot az egyesülésre Albániával. Ugyanakkor az újonnan függetlenné vált Koszovó is muzulmán irányultságú népességgel rendelkezik, ami kritikus esetben nyugtalanító tényező lehet. Mint ahogy az a tény is, hogy magas a munkanélküliség, széleskörűen elterjedt a szervezett bűnözés és a korrupció, fejletlenek a demokratikus intézmények.

Az önállósulást támogató országok és nemzetközi szervezetek (például az Európai Unió) nem győzik hangsúlyozni, hogy Koszovó esete *kivételes eset*, nem precedens-értékű, nem szolgálhat példaként más térségek helyzetének alakítása során. Csakhogy érveik nem meggyőzőek, különösen a függetlenségre áhító népcsoportok számára: miért ne lehetne ugyanez a megoldás például Csecsenföld esetében is alkalmazható? Oroszország éppen azért is ellenezte a végsőig a függetlenség hivatalos megadását Koszovónak, mert akkor nehezebben tudna ellenállni a csecsen függetlenedési törekvéseknek.

A „nem precedens-értékű” koszovói példa kapcsán Bosznia-Hercegovina esetében is könnyen elképzelhető a további bomlás. Belgrád még a délszláv válság-sorozat akut szakaszában meghirdette a jelszót, miszerint minden szerbnek egy államban kell élnie. A Koszovó körüli vég nélküli alkudozások egyik tétje éppen a Boszniai Szerb Köztársaság sorsa volt: Belgrád kompenzációképpen (Koszovó elvesztéséért) elvárta volna, hogy a nemzetközi közösség tegye lehetővé az említett köztársaság kiválását Bosznia-Hercegovinából. Erről a szándékaról Belgrád azóta sem tett le, nyilván a későbbi egyesülés tervét dédelgetve. Ugyanerre törekszik magában Bosznia-Hercegovinában a Szerb Köztársaság vezetése is, többek között a saját főváros (Banja Luka) szerepének túlhangsúlyozásával, önálló külföldi kirendeltségek felállításával.⁴¹ Viszont a szerb köztársaság kiválása megpecsételné a bosnyák-horvát föderáció sorsát is, amelynek felbomlása egyáltalán nem lenne Horvátországban ellenére (ugyancsak a horvátok lakta területek későbbi csatlakozására, beolvadására számítva).

Ugyanakkor szinte kezelhetetlen a Koszovóban maradt néhány tízezer szerb *kisebbség* helyzete, a problémát Belgrád is mindenáron igyekszik napirenden tartani. A gyakorlatilag egy tömbben, Észak-Koszovóban élő szerbség nem elégszik meg a nemzetközi szervezetek által előírt és garantált autonómiával, a nyelvhasználat lehetőségével, hanem ki akar válni az újonnan függetlenedett államból és vissza akar kerülni Belgrád védőszárnyai alá. A nemzetközi közösség viszont nem kíván teret adni a további szeparálódásnak, de a helyi szerbekkel nem könnyű elfogadtatni az okokat.

⁴¹ Lásd például Népszabadság, 2008. július 29. (Boszniában már meg sem játsszák a reformokat)

Bizonytalan és kényes Macedónia *etnikai helyzete* is: a lakosság kétharmada szláv (azaz macedón, de ez önmagában is vitatott megnevezés), a nyugati, Koszovóval és Albániával határos országrészben élő egyharmad viszont albán. 2001-ben már-már válsággá eszkalálódott az etnikai feszültség, amelyet nemzetközi beavatkozással sikerült mederben tartani. Nagy-Albánia eszméje azonban bármikor aktualizálható, és ez könnyen felboríthatja a nehezen megteremtett balkáni egyensúlyt, természetesen elsősorban Macedónia szuverenitását fenyegetve.

A korábbi Jugoszlávia térsége tehát további lehetséges válságokkal terhes, de a többi említett válságkörzet is okot adhat az aggodalomra. Hegyi Karabah valóságos időzített bomba, az 1994-ben megkötött fegyverszünet egyáltalán nem jelent megoldást, Azerbajdzsán területének mintegy 20%-a örmény megszállás alatt van (beleértve magának Hegyi Karabahnak a területét). Az EBESZ kitartó erőfeszítései a válság mindkét felet kielégítő megoldására mindeddig eredménytelenek maradtak.

Egyelőre megoldatlan a Moldovai Köztársaság területéből *de facto* kiszakadt Dnyesztermelléki Köztársaság kérdése, amely Tiraszpol fővárossal önálló államot „játszik”. Ezt a keskeny földszívet Kelet felől Ukrajna határolja, nincs szárazföldi összeköttetése Oroszországgal, de területén jelenleg is orosz „békefenntartó” csapatok állomásoznak. 1999-ben, az EBESZ isztambuli csúcsertekezletén Moszkva ugyan ígéretet tett a csapatok kivonására, de technikai akadályokra hivatkozva késlekedik ennek eleget tenni. Moldova szuverenitása csorbult ezzel a dezintegrációs jelenséggel.

A közelmúltban napi gyakorisággal szerepelt a híradásokban *Abházia és Dél-Oszétia*. 2008 nyarára rendkívül feszültté vált a viszony Grúzia és a kiválni szándékozó Dél-Oszétia között, amely 1992 óta gyakorlatilag függetlenítette magát Tbiliszitől, Oroszország tevőleges támogatásával. Hasonló módon a kilencvenes évek elejétől a grúz központi kormányzat nem tudja érvényesíteni fennhatóságát Abházia vonatkozásában sem. Jellemző adat, hogy a két szeparatista terület polgárainak döntő többsége 2008 előtt már rendelkezett orosz útlevelel. A harmadik függetlenedni vágyó körzetet, Adzsáriát sikerült Tbiliszinek pacifikálnia (részben azért, mert nem határos Oroszországgal).

A dél-oszét fővárosból a gyerekek egy részét Oroszországba (pontosabban az orosz-grúz határ túloldalán elterülő Észak-Oszétiába) evakuálták 2008 augusztusának első napjaiban. Kölcsönös provokációk után augusztus 7-éről 8-ára virradóra – a pekingi olimpiai játékok megnyitására koncentrá-

ló közfigyelmet kihasználva – Grúzia fegyveres támadást indított saját fennhatóságának visszaállítása érdekében (figyelmen kívül hagyva például az Egyesült Államok türelemre intő figyelmeztetéseit). Megkezdődött a később ötnaposnak nevezett fegyveres konfliktus, amelynek során Oroszország *tevőlegesen beavatkozott* és súlyos vereséget mért Grúziára. Ráadásul – kihasználva az alkalmat – második frontot is nyitott Grúzia ellen, amennyiben Abházia vitatott területeiről is kiszorította a grúz erőket. Az abházok maguk is bekapcsolódtak a fegyveres küzdelembe.

Az Oroszországi Föderáció azonban nem elégedett meg a katonai győzelemmel. Az orosz parlament, az Állami Duma javasolta a két térség függetlenségének *elismerését*, a fiatal elnök, Medvegyev pedig eleget tett a felkérésnek: Moszkva hivatalosan elismerte független államnak az Abház és a Dél-Oszét Köztársaságot. Egyidejűleg pedig felhívta a nemzetközi közösséget, hogy kövesse az orosz példát, de mint az várható volt, a felhívás gyakorlatilag nem talált követőkre (igaz, Nikaragua és az önálló államisággal nem is rendelkező Dnyesztermelléki Köztársaság napokon belül eleget tett a moszkvai felkérésnek, illetve 2009 szeptemberében a moszkvai látogatáson tartózkodó venezuelai elnök is bejelentette, hogy országa elismeri a két új „államot”).

Oroszország tehát „méltó” választ adott Koszovó nemzetközi elismerésére, amelyet a végsőkig makacsul ellenezett. Most kész helyzet elé állította a nemzetközi közösséget, elismerve két jelentéktelen súlyú közösséget, ezzel közvetve megnehezítette Grúzia remélt integrációját a NATO-ba és az Európai Unióba. Mindazonáltal ez a válasz könnyen öngólnak bizonyulhat: nehezebb lesz például a *szeparatista törekvéseket* kezelni Csecsenföldön, ahol a hamu alatt izzik a parázs, bármikor számítani lehet a fegyveres ellenállás kiújulására, felélénkülésére, terrorista akciókra. A második csecsen háború, amelynek intenzív szakasza 1999 és 2003 között zajlott, tulajdonképpen még mindig folytatódik. Nehezebb lesz annak is elejét venni, hogy Észak-Oszétia adott esetben kövesse a déli testvér példáját, és az önálló államiság útjára lépve teremtse meg a távlati egyesülés lehetőségét. Ugyanakkor Oroszország el is játszotta a Koszovó kapcsán kialakított állásfoglalásának – a függetlenség mindenáron való elodázásának – *hitelességét*.

Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a dezintegráció folytatódik. És akkor még nem szóltunk a többi potenciális szeparatista törekvéstről. Példaként a szintén mesterséges államalakulatot, *Irakot* említem, amely felbomolhat egy síita, egy szunnita és egy kurd többségű zónára (különösen, ha az amerikaiak kivonulnak). Ha pedig ez bekövetkezik, újra előtérbe kerül a kurd kérdés globális rendezése, hiszen az öt ország területén élő több mint

húszmilliós népcsoport tulajdonképpen joggal igényli az önálló állam megalapításának lehetőségét.

Földrészünkön egyébként más problémás térségek is vannak, nem csak a Kaukázus vidéke. Spanyolországban a baszkok és katalánok kívánnak maguknak a jelenleginél több közösségi jogot, nagyobb autonómiát, illetve szélsőséges esetben függetlenséget. Nem került véglegesen nyugvópontra az észak-írországi helyzet sem. Egyébként Nagy-Britanniában éppen az elmúlt években bővítették a helyi parlamentek jogkörét Wales-ben és Skóciában. Olaszországban jelentős politikai erőt képvisel a gazdagabb északi területek elszakadását követelő politikai mozgalom, az Északi Liga. A legutóbbi időben vált ismét aktuálissá a belgiumi flamand illetve vallon térségek összetartozásának vagy inkább szétválásának kérdése. Nem lehet teljesen kizárni tehát az esetleges dezintegrációs változásokat kontinensünkön sem.

Ami a világ más térségeiben sem kizárt. A példa kedvéért említem, hogy a múlt század kilencvenes éveiben a kanadai francia nyelvű tartomány, Quebec függetlenedéséről, a Kanadából való kiválásról kiírt népszavazás hajszál híján eredményes volt. Másik példa a világ másik végéről: 1999-ben Indonéziából – súlyos fegyveres konfliktus végén – kivált és 2002-ben független államként elismerést nyert az egymillió lakosú Kelet-Timor.

Ha már Indonéziánál tartunk, az ország ellenkező, nyugati végén, Szumátra szigetén egy másik tartomány, a korábban szinte ismeretlen Aceh is erős függetlenedési szándékot mutat. A terrorizmustól is fenyegetett központi kormány egyelőre ellenáll ennek a törekvésnek, de ki tudja, meddig. (Sri Lanka, a volt Ceylon példája persze azt mutatja, hogy nem minden szeparatista törekvés jár eredménnyel: az évtizedes fegyveres függetlenségi harcot folytató tamil lázadók éppen 2009 nyarán tették le a fegyvert.)

A „nyugtalan” térségek áttekintésének keretében szót kell ejtenünk a *Kínai Népköztársaságról* is. Mindenekelőtt Tibet kapcsán, hiszen az 1959-ben többé-kevésbé pacifikált sajátos képződmény, a lámaság 2008-ban ismét a világlapok első oldalain szerepelt. Ki tudja, hányadszor, Tibetben ismét lázadás tört ki a kínai befolyás erősödése, a „gyarmatosítás” ellen, a nagyobb, tényleges autonómiáért. Az 1959 óta emigrációban élő Dalai Láma többször megerősítette ugyan hivatalos álláspontját, miszerint nincs szó Tibet függetlenedéséről, de a pekingi vezetők mégis a szeparatizmus szításával vádolják. Mindenesetre a pekingi olimpiára bizony árnyékot vetettek a sok tucatnyi halálos áldozatot követelő tibeti események.

Még csak megnyugvóban voltak a (kínai) kedélyek Tibet kapcsán, amikor – már 2009-ben – a Kelet-Tadzsikisztánként is ismert Hszincsiang-Ujgur autonóm területen törtek ki hasonlóan véres zavargások az ujgur kisebbség és a han nemzetséghez tartozó kínaiak között. A muzulmán vallást gyakorló mintegy hatmilliónyi ujgur lakosság etnikai eredetű – vélt vagy valós – sérelmei itt is vallási köntösben jelentkeztek.

A Kínai Népköztársaság esetében aligha kell aggódnunk amiatt, hogy a pekingi vezetés nem tud megbírkózni az etnikai-vallási kihívásokkal, ráadásul Makaó vagy Hongkong gyakorlatilag zavartalan beilleszkedése a kínai társadalomba éppen a dezintegráció ellenében ható integrálódási folyamat erejét jellemzi, de azért figyelemre méltóak a többmilliós kisebbségek újra és újra felszínre törő lázongásai.

Az országhatárokat tekintve már igazán megállapodottnak tekinthető Dél-Amerikában szintén találhatunk példát a *dezintegrációs, szeparatista törekvések* megélénkülésére. Az utóbbi időben Bolívia szolgált ilyen példát. Az ország kilenc tartományából a négy leggazdagabb, keleti, síkvidéki tartomány (amelyek a földgázlelőhelyek döntő hányadával rendelkeznek) függetlenedési szándékkal „népszavazást” tartott. Nem tetszik nekik ugyanis, hogy az ország elmaradottabb, hegyvidéki tartományainak fejlesztését lényegében ők finanszírozzák. Ez a kihívás (amely emlékeztet a gazdag észak-olasz tartományok elszakadási, függetlenedési törekvéseire) komoly próbatétel az egyébként népszerű, indián származású Evo Morales elnök számára.

Már szinte említeni sem érdemes az olyan „klasszikus” dezintegrációs törekvéseket, mint az *Észak-ciprusi Köztársaság* esete, amelyet egyedül Törökország ismert el 1974-ben (most is török csapatok állomásoznak a területén). A sajátos helyzet vezetett el ahhoz a kivételes elbíráláshoz, hogy Ciprus ugyan 2004 óta az Európai Unió tagja (2004 óta), de igazából csak a görög rész integrálódott, a török terület kívül maradt az Unión.

Regionális jelentőségű, de a világpolitikát is befolyásolja a volt brit gyarmat, India példája, amelynek területén 1947-ben két független állam, India és Pakisztán kezdte meg küzdelmes létét. Aztán 1971-ben a Kelet-Pakisztánként ismert országrész (amelyet másfélezer kilométer választott el az ország nyugati részétől) Banglades néven önállósult.

Itt van egy másik földrésről Etiópia példája: a 85 milliós államból 1991-ben, 30 évnyi fegyveres függetlenségi harc után kivált az ötmillióos Eritrea, amely azóta is szuverén államként létezik.

A fekete földrész sok országát fenyegeti egyébként a dezintegráció veszélye, a sok más fenyegetés (éhínség, túlnépesedés, elsivatagosodás stb.) mellett. Szomália máris a „kudarcot vallott” országok közé sorolható, a központi kormány hatalma még a fővárosra is csak nappal terjed ki. Csád, Szudán az iszlám vallás terjedése miatt került a csőd szélére. Nigéria és több közép-afrikai ország „szerved” az ásványi kincsek bőségétől, mivel ez jótétemény helyett hatalmi harcok okozójává válik.

És Afganisztán? Úgy vélem, csak a javíthatatlan optimisták fogadnának nagyobb összegben arra, hogy az ország tartósan egyben tartható, a pastu, tadzsik, üzbég és még ki tudja hány nemzetiség centrifugális erejével szemben (a tálibok szervezetétől függetlenül is). És Pakisztán? És Kasmir (amiről nem is tudom, hogy országnak, tartománynak, övezetnek kell-e tekinteni, de azt tudom, hogy területén pillanatnyilag India, Pakisztán és Kína „osztózik”)? És ki tudja, mit akar a kasmiri lakosság, mármint a békén kívül?

Szerencsére az érem másik oldalán az integráció körvonalai bontakoznak ki, legfőképpen Európában.

Mert hiszen *Montenegró* függetlenedési vágyának is egyik mozgató rugója az a lehetőség volt, hogy Szerbia ballasztjától megszabadulva gyorsabban közeledhet az Európai Unióhoz. Koszovó függetlensége is más hangsúlyt kap, ha a Nyugat-Balkán térsége integrálódik a nyugat-európai illetve transz-atlanti szervezetekbe. Egyre több állam csatlakozik a „schengeni” övezethez, amelynek fő jellegzetessége a határok funkcióinak gyökeres megváltozása, elválasztó jellegének megszűnése. Erős a vonzereje az euró-zónának, egyre több állam mond le saját valutájáról a közös pénz bevezetése fejében.

A kaukázusi vagy moldovai problémák megoldását is megkönnyítheti az Európai Unióhoz való közeledés vágya. Belarusz és Oroszország uniója pedig a valaha egybetartozott, de különvált tagországok esetleges újra-integrálódásának lehetőségét villantja fel.

Vagy gondoljunk bele a Kínai Népköztársaság és Tajvan kérdésébe. Egyrészt a nemzetközi közvélemény többsége elfogadja az „egy Kína” elvet, másrészt – a hivatalos kínai felfogás szerint – előbb-utóbb (akár évszázadnyi türelmes várakozás után) az egység gondolata utat tör magának.

Miként a *globalizáció* folyamatát sem lehet szabatosan értelmezni „ikertestvére”, a regionalizáció nélkül, az integráció és a dezintegráció tendenciáját is egyetlen nagy áramlat két összetevőjeként tekinthetjük.

A közeljövő majd megmutatja, mely tendenciák bizonyulnak erősebbnek. Minden jel szerint a két folyamat közül az integráció áll nyerésre, habár egy világkormánytól vagy az Európai Egyesült Államok eszméjének megvalósulásától még nagyon messze vagyunk. A dezintegrációs jelenségek viszont az esetek többségében destabilizáló hatással járnak, és ezért veszélyt jelentenek a nemzetközi biztonságra. Oda kell figyelni!

1. sz. táblázat

Az Egyesült Nemzetek Szervezete taglétszámának alakulása

1945-ben	52
1963-ben	114
2003-ban	191

2. sz. táblázat

Tagsági viszonyok, átfedések a NATO és az Európai Unió között

	1949	'52	'55	'57	'73	'81	'82	'86	'95	'99	2004	2006	2009
NATO	12	14	15	15	15	15	16	16	16	19	26	26	28
Európai NATO	10	12	13	13	13	13	14	14	14	17	24	24	26
EU (EK)				6	9	10	10	12	15	15	25	27	27
Közös				6	8	9	9	11	11	11	19	21	21

Megjegyzés: A táblázatból látható, hogy a 2004-ben majd 2006-ban bekövetkezett bővítések eredményeképpen a NATO és az EU tagjai közül 21 ország van benne mindkét szervezetben. Ez az európai NATO-szövetségeket tekintve 87,5%, az EU oldaláról pedig 77,7%. (A NATO-n belül – ebből a szempontból – célszerű külön kategóriaként kezelni az európai tagállamokat, hiszen a „kettős” tagság csak az ő esetükben értelmezhető. 2009-ben, Albánia és Horvátország NATO-tagságával a százalékos arány 80-ra romlott.)

3. sz. táblázat

Az európai parlamenti választások magyarországi eredménye

FIDESZ (együtt a Kereszténydemokrata Néppárttal)	14
Magyar Szocialista Párt	4
Jobbik	3
Magyar Demokrata Fórum	1 mandátum

Az Európai Parlament frakcióinak összetétele

<i>Képviselőcsoport</i>	<i>Szavazatok száma</i>
Európai Néppárt (Kereszténydemokraták)	265
Európai Szocialisták és Demokraták	184
Liberálisok és Demokraták Szövetsége Európáért	84
Zöldek/Európai Szabad Szövetség	55
Európai Konzervatívok és Reformisták	55
Egységes Európai Baloldal/Északi Zöld Baloldal	35
Szabadság és Demokrácia Európája	32
Független képviselők	26
Összesen	736

A szavazatok száma a Miniszteri Tanácsban

Németország, Franciaország, Olaszország és az Egyesült Királyság:	29
Spanyolország és Lengyelország:	27
Románia:	14
Hollandia:	13
Belgium, a Cseh Köztársaság, Görögország, Magyarország és Portugália:	12
Ausztria, Bulgária és Svédország:	10
Dánia, Írország, Litvánia, Szlovákia és Finnország:	7
Ciprus, Észtország, Lettország, Luxemburg és Szlovénia:	4
Málta:	3
Összesen	345

A G-20 csoport GDP-sorrendben (billió ill. milliárd dollárban):

Európai Unió összesen 14,71 (ebből Németország 2,81, Nagy-Britannia 2,14, Franciaország 2,05, Olaszország 1,79)

Egyesült Államok	13,84
Japán	4,30
Kanada	1,27 (ez a hét ország a G-7)
Kína	6,99
India	2,98
Oroszország	2,09
Brazília	1,86
Mexikó	1,35
Dél-Korea	1,20
Törökország	888
Indonézia	834
Ausztrália	761
Szaúd-Arábia	565
Argentína	524
Dél-Afrika	467 ⁴²

Adatok a BRIC csoportról:

<i>ország</i>	<i>lakosság millió fő</i>	<i>GDP 2008 milliárd dol- lár</i>	<i>növ. ütem % 1999-2008</i>	<i>GDP/fő 2007 (vásár- lóerő)</i>
Brazília	190	2000	3,3	6940
India	1100	3300	7,0	940
Kína	1300	7900	9,7	2480
Oroszország	143	2300	7,0	9075

Forrás: Metropol 2009. június 17.

⁴² Népszabadság, 2008. november 15.

Felhasznált irodalom:

Bognár Károly: A világrend változásának folyamata (1945-2006) – ZMNE Kiadó 2009

Bognár Károly, Hajma Lajos: A hidegháború magyar szemmel ((ZMNE egyetemi jegyzet, Budapest, 2001)

Brzezinski, Zbigniew: A nagy sakktábla (Európa Könyvkiadó, Budapest, 1999)

Dunay Pál, Gazdag Ferenc: A helsinki folyamat: az első húsz év (Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Külügyi Intézet, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1995)

Együtt Európában – út a sikerhez (EU Kommunikációs Közalapítvány, 2003)

EU-csatlakozás 2004 (Külügyminisztérium, 2004)

Fischer Ferenc: A megosztott világ (Dialóg Campus Kiadó, 2001)

Gazdag Ferenc: Európai integrációs intézmények (Osiris, Budapest, 1999)

Herczegh Géza (szerk.): Nemzetközi jog (Tankönyvkiadó, Budapest, 1989)

Horváth Zoltán: Kézikönyv az Európai Unióról (Magyar Országgyűlés, 2002)

Huntington, Samuel: Civilizációk háborúja? (Biztonságpolitikai szöveggyűjtemény, II. kötet, ZMNE, Budapest, 1999)

Jakus János, Kálló László: Terrortámadás az Egyesült Államok ellen (Új Honvédségi Szemle, 2002 július, augusztus és szeptember)

Kennedy, Paul: A nagyhatalmak tündöklése és bukása (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992)

Kennedy, Paul: Preparing for the Twenty-first Century (Fontana Press, 1994)

Kővári László, Nagy László: A nemzetközi terrorizmus moszkvai megítélése – a csecsen válság (Hadtudomány 2002/4. és 2003/1. szám)

Magyar Országgyűlés Külügyi Hivatal NATO Tájékoztató Központ: NATO-elemzések, VII. évfolyam, 4., 5. és 6. szám

Nagy László: Európai biztonságpolitikai intézmények múltja és jelene (Hadtudomány, 2002/2. szám)

Nagy László: Egy új világrend felé – SVKI Védelmi Tanulmányok 55. szám, 2004

NATO Kézikönyv (HM Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal, NATO Információs és Sajtóiroda, 2001)

Woodward, Bob: Bush háborúja (Bookmark kiadó, Budapest, 2003)

Folyóiratok (elsősorban a HVG)

Napilapok (elsősorban a Népszabadság)

www.magyarorszag.hu

www.eu2004.hu